

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för naturresurser och
jordbruksvetenskap

Göra rum i Stockholms stad

Landskapsarkitektens verktyg i gestaltning för social hållbarhet

Sara Hale & Zara Moberg

Kandidatarbete 15 hp, institutionen för stad och land
Landskapsarkitektprogrammet, Ultuna
Uppsala 2018

Titel: Göra rum i Stockholms stad: Landskapsarkitektens verktyg i gestaltning för social hållbarhet
Engelsk titel: Making Space in Stockholm: The Landscape Architect's Tools in Designing for Social Sustainability

© Sara Hale & Zara Moberg

Handledare: Helena Espmark, SLU, institutionen för stad och land

Examinator: Rolf Johansson, Lena Steffner (kursansvarig) och Anna Tandré SLU, institutionen för stad och land

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur

Omfattning: 15 hp

Nivå: Grundnivå G2E

Kurs: EX0725, Projekt i landskapsarkitektur

Landskapsarkitekturprogrammet, Ultuna

Nyckelord: gestaltningsprocess, landskapsarkitektur, offentliga rum, social hållbarhet, stadsplanering

Publiceringsår: 2018

Publiceringsort: Uppsala

Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se/>

Sammandrag

Social hållbarhet har på senare år fått ökad betydelse inom fysisk planering, något som bland annat syns i att målbeskrivningar rörande social hållbarhet tas upp i politiska styrdokument på global såväl som på nationell och kommunal nivå. I översiktsplanen för Stockholms stad nämns exempelvis att välutformade offentliga miljöer ska bidra med flera viktiga sociala funktioner i staden. Det är därmed relevant att undersöka hur landskapsarkitekter som arbetar med utformningen av dessa platser förstår och förhåller sig till begreppet social hållbarhet samt vilka verktyg de använder för att uppnå detta. Arbetet utgår från frågeställningen: *Hur arbetar gestaltande landskapsarkitekter för att främja social hållbarhet vid gestaltning av offentliga rum i Stockholm?* För att svara på detta utförs kvalitativa intervjuer med fyra landskapsarkitekter som arbetar med utformning av offentlig miljö i Stockholms stad. Intervjувaren analyseras och diskuteras tematiskt mot bakgrund av litteratur i stadsplanering och designteori samt mot olika policydokument. Resultatet visar en komplexitet rörande begreppet social hållbarhet och kring de intervjuades arbetsituation, arbetsprocess och yrkesroll. Det finns verktyg som väljs eller läggs särskild stor vikt vid i gestaltning för social hållbarhet, viktigast av dessa verktyg är underlagen.

Abstract

In recent years questions surrounding social sustainability have been on the rise in the field of physical planning. This is seen in the fact that policy documents from different levels of society state goals for social sustainability. Examples of this are found in the principal guidelines for the municipality of Stockholm, in which it is stated that well designed public space should contribute social functions to the city. It is relevant therefore, to examine how landscape architects who design public space perceive the term social sustainability and what tools they use in order to reach these goals. This essay aims to answer the question: *"How do landscape architects work to promote social sustainability when designing public space in Stockholm?"* Qualitative interviews were performed with four landscape architects who are currently working with designing public space within the municipality of Stockholm. In this essay the interview results are analysed and discussed thematically. They are compared to background literature in city planning, design theory and to various policy documents. The result shows complexity in the understanding of the term social sustainability as well as in the work environment, work process and professional role of the interviewed architects. It also shows that tools that are specifically chosen or seen as more important when designing for social sustainability do exist. Most important of these tools is project specific site information.

Innehåll

Introduktion	7
Syfte och frågeställning.....	7
Ordförklaring	8
Bakgrund.....	8
Vad är social hållbarhet?	8
Landskapsarkitektens juridiska och etiska ansvar	9
Skillnadernas stad	12
Medborgarinflytande för hållbar utveckling	12
Gestaltningprocess	13
Kritisk design	15
Samverkan mellan aktörer	16
Metod	17
Temabaserad kvalitativ intervju	17
Genomförande	18
Efterarbete	18
Frågeschema	18
Resultat och analys	19
Tolkningar av social hållbarhet	19
Identifierade verktyg.....	21
Underlag	21
Checklista	22
Att leva sig in i olika perspektiv	22
Skiss	23
Begränsningar.....	23
Diskussion	24
Social hållbarhet – en aktuell fråga?.....	24
Arbetet för social hållbarhet	25
Aspekter av social hållbarhet	26
Begrepp för målgrupp	27
Förhållningssätt kring arbetet för social hållbarhet	27
Ansvar	28
Kunskapssökande	29
Verktyg och gestaltningprocess	29
Verktygen relaterat till designteori	29
Valet av verktyg	31
Medborgarinflytande	31
Gestaltning för social hållbarhet - en etisk fråga?.....	33
Metoddiskussion	35
Avslutande reflektioner	36
Referenser	37

Introduktion

Stora socioekonomiska skillnader råder mellan olika länder, mellan olika städer men även mellan invånare inom samma stad (FN 2015, s. 4; Stockholms stad 2015, ss. 3, 80). Dessa skillnader kan ta sig olika uttryck, exempelvis syns skillnader vad det gäller människors hälsa, bostadsmöjligheter och delaktighet i det politiska livet (Stockholms stad 2015, ss. 11, 59, 61). Skillnader syns även i människors möjligheter att ta del av, nyttja och känna tillträde till stadens offentliga miljöer (Boverket 2017). Att skapa socialt hållbara offentliga miljöer inbegriper att dessa ska vara tillgängliga och användbara för alla (Stockholms stad 2010, s. 16) samt fungera som en mötesarena för stadens invånare (Stockholms stad 2010, ss. 16-17). Det ingår i gestaltande landskapsarkitekters uppdrag att utforma dessa miljöer, vilka påverkar människors vardagsliv.

Social hållbarhet har fått ökad betydelse inom fysisk planering (Nyström & Tonell 2012, s. 311). Detta märks bland annat genom att det finns gott om målbeskrivningar i olika policydokument kring social hållbarhet kopplat till fysisk planering på global såväl som på lokal nivå. Exempel på sådana dokument är Förenta Nationernas (FN) *Agenda 2030*, vilken Sverige som land skrivit under (FN 2015), *Plan- och bygglagen* (SFS 2010:900 1. kap. 1 §, 2. kap. 3 §) samt översiktsplaner, däribland översiktsplan för Stockholm stad (2010, ss. 9, 16-17). Hur dessa mål tolkas och realiserar i praktiken av gestaltande landskapsarkitekter som på beställning av kommunen utformar dessa offentliga miljöer är oklart. I dagsläget saknas nämligen en studie av gestaltande landskapsarkitekters tolkningar av, förhållningssätt till och verktyg för social hållbarhet. Detta kandidatarbete undersöker just detta.

Basen i arbetet är en intervjustudie med landskapsarkitekter som arbetar med gestaltning av offentlig miljö åt Stockholms stad. Arbetet riktar sig till studenter och lärare på arkitektprogrammen samt till arkitekter i olika typer av uppdrag och roller. För att få en bakgrundsförståelse för ämnet utfördes en förberedande litteratursökning kring social hållbarhet kopplat till gestaltningsprocess, men mycket lite finns skrivet i ämnet. Detta står i kontrast till att personer som arbetar med gestaltning av offentliga miljöer har såväl kunskap som erfarenheter av att gestalta med sociala funktioner i åtanke.

Syfte och frågeställning

Syftet med detta arbete är att identifiera och diskutera gestaltande landskapsarkitekters tolkningar av, förhållningssätt till och verktyg för social hållbarhet.

Frågeställningen lyder: *Hur arbetar gestaltande landskapsarkitekter för att främja social hållbarhet vid gestaltning av offentliga rum i Stockholm?*

Ordförklaring

Med *landskapsarkitekt* avses i arbetets introduktion och bakgrund personer med yrkestitel landskapsarkitekt. Vidare i uppsatsen syftar det däremot, om inte annat anges, specifikt till gestaltande landskapsarkitekter, det vill säga till landskapsarkitekter som arbetar som konsulter i gestaltningsuppdrag mot en beställare.

Med *beställare* avses i detta arbete planerande landskapsarkitekter eller andra som arbetar med planeringsfrågor vid exploateringskontoret, trafikkontoret eller stadsbyggnadskontoret på Stockholms stad. Dessa formulerar genom en beställning uppdrag för gestaltning av offentlig miljö i kommunen.

Offentligt rum beskrivs i Nationalencyklopedin som ”del av en bebyggelsemiljö som är tillgänglig för allmänheten” (Nationalencyklopedins ordbok, u.å.). Offentliga miljöer används som synonym till offentliga rum i detta arbete då begreppen används synonymt både i den referenslitteratur som används i arbetet och i de intervjuer som ligger till grund för resultatet.

Verktyg används i arbetet i enighet med Nationalencyklopedins abstrakta definition av ordet där det betecknas som ett hjälpmedel (Nationalencyklopedins ordbok, u.å.).

Begreppen *metod* eller *arbetsmetod* används synonymt i de fall då källan använder dessa begrepp. Dessa ord avser hur gestaltningsprocessen ser ut i sin helhet, där verktyg kan utgöra en del av den.

Bakgrund

Detta bakgrundsavsnitt är uppdelat i sju delar. Inledningsvis behandlas begreppet social hållbarhet. Därefter följer en del om den gestaltande landskapsarkitektens yrkesroll och ansvar att jobba för social hållbarhet samt en del om Stockholms stad som arena för dessas yrkesutövning. Den fjärde delen behandlar medborgarinflytande i planerings- och gestaltningsssammanhang. Del fem och sex tar upp teori kring gestaltningsprocess och den sjunde och avslutande delen behandlar samverkan mellan aktörer i gestaltningsprocesser.

Vad är social hållbarhet?

Vad som menas med social hållbarhet varierar då det saknas en entydig definition av begreppet (Stockholms stad 2015, ss. 7-8). Generellt brukar social hållbarhet beskrivas som en av tre likvärdiga och integrerade dimensioner av hållbar utveckling varav de andra är ekologisk och ekonomisk hållbarhet (FN 2015, ss. 2, 4, 8; Stockholms stad 2015, s. 7). FN:s *Agenda 2030* är ett exempel på dokument där en tydlig definition av social hållbarhet saknas men där det finns gott om exempel på sociala aspekter bland rapportens mål och delmål för en hållbar utveckling. Några av de sociala aspekter som nämns och som går att koppla till den fysiska miljön, och därmed landskapsarkitektur, är jämlikhet, hälsa, trygghet och inkluderande miljöer (FN 2015, s. 2). Flera av dessa tas upp i rapportens inledning där det står att syftet är att ”säkerställa att alla människor kan förverkliga sin potential i värdighet och jämlikhet och i en hälsosam miljö” (FN 2015, s. 2).

Även i Stockholm stads översiktsplan saknas en definition kring social hållbarhet men bland målbeskrivningarna framhålls vikten av tillgängliga, trygga, och inspirerande miljöer, inte minst för barn, samt mötesplatser för att främja social

integration (Stockholms stad 2010, ss. 16-17). Trygghet är alltså en aspekt av social hållbarhet som nämns både i globala och kommunala planeringssammanhang.

Rapporten *Skillnadernas Stockholm*, som är framtagen av Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm på uppdrag av Stockholm stad (Stockholm stad 2015, s. 6), erbjuder en djupare förståelse av kommunens syn på begreppet. Enligt den handlar social hållbarhet om att skapa goda förutsättningar för individens livsvillkor och välbefinnande genom en jämn fördelning av samhällets resurser, för att på så vis skapa ett allmänt välbefinnande och ett tryggt samhälle där den sociala sammanhållningen och samhörigheten är god (Stockholms stad 2015, s. 10).

Utöver en jämn resursfördelning framhålls ”att fler görs delaktiga i samhällsutvecklingen” som betydande för social hållbarhet (Stockholms stad 2015, s. 10). I en annan del av rapporten påpekar kommissionen att social hållbarhet även kan förstås utifrån ett folkhälsoperspektiv. Den sociala hållbarheten blir då ”en fråga om hälsa och de faktorer i samhället som orsakar ohälsa” (Stockholms stad 2015, s. 8).

Landskapsarkitektens juridiska och etiska ansvar

I den inledande paragrafen i *Plan- och bygglagen* står:

I denna lag finns bestämmelser om planläggning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer. (SFS 2010:900, 1 kap. 1 §)

Behovet av jämlikhet kopplas till den fysiska miljön. Vad som menas med ”jämlika och goda sociala levnadsförhållanden” samt ”en god och långsiktigt hållbar livsmiljö” är tolkningsbart, men den som är verksam inom planering och byggande av mark i Sverige är alltså förbunden, enligt lag, att arbeta för en långsiktigt hållbar samhällsutveckling. Enligt lagens andra kapitel, som handlar om allmänna och enskilda intressen, nämns sociala aspekter mer uttryckligen. I dess tredje paragraf går det att läsa att ”en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för alla samhällsgrupper” ska främjas samt att hänsyn ska tas till ”natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter” (SFS 2010:900, 2 kap. 3 §). Detta berör i högsta grad gestaltande landskapsarkitekter som utformar den yttre miljön som människor lever i, som ska vara tillgängliga och användbara för alla.

I Sverige är 90 procent av verksamma arkitekter, inklusive landskapsarkitekter, medlemmar i branschorganisationen Sveriges Arkitekter (Sveriges Arkitekter 2017b). Medlemmar är förpliktigade att, utöver lagstiftningen, följa organisationens etiska regler (Sveriges Arkitekter 2017a). Detta innebär bland annat ett erkännande av arkitektens ansvar gentemot allmänheten, då dess arbete ”är av avgörande betydelse för människors trivsel och livsmiljö” (Sveriges Arkitekter 2017a). I den inledande texten till det etiska programmet står:

Arkitekten ska i sin yrkesutövning ständigt värna om människans behov och verka för god arkitektur och god planering av miljön. Detta förutsätter att arkitekten vidgar och fördjupar sina yrkeskunskaper och tillämpar såväl beprövad erfarenhet som forskningens resultat. Att hävda och tillvarata långsiktiga och allmänna intressen samt verka för god totalekonomi ska vara vägledande i arkitektens arbete. (Sveriges Arkitekter 2017a)

Även om begreppet social hållbarhet inte nämns i de etiska reglerna kan faktorer som ”trivsel och livsmiljö” och formuleringar om att ”värna om människors behov” och ”att hävda och tillvarata långsiktiga och allmänna intressen” tänkas inbegripa sociala aspekter. Det går vidare att fråga sig om det är möjligt att ”verka för god arkitektur och god planering av miljön” utan att ha social hållbarhet i åtanke. Detta utvecklas i diskussionsavsnittet i detta arbete. Som fjärde punkt av de etiska reglerna påvisas arkitektens ansvar som professionell rådgivare åt en beställare att upplysa denne ifall ”villkoren för uppdraget står i konflikt med de etiska reglerna” (Sveriges Arkitekter 2017a). Detta kan tolkas som att en övervägande majoritet av alla arkitekter verksamma i Sverige har både ett juridiskt och ett etiskt ansvar gentemot allmänheten att bevaka frågor som inbegriper social hållbarhet. Det kan vidare innebära att landskapsarkitekter som arbetar som konsulter i gestaltningsuppdrag har skyldighet att bevaka frågan även då mål kring social hållbarhet inte sätts av beställaren.

Jadwiga Krupinska (2016, s. 283), professor emerita vid Arkitekturhögskolan på Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm anser att arkitekten bör reflektera över motivationen i sitt arbete, vad ens val grundas på och vad som är viktigt i samhället idag och i framtiden. Detta hjälper arkitekten att utveckla en medvetenhet om den egna rollen samt vilken plats den har i samhällets utveckling (Krupinska 2016, s. 283).

Att gestalta är en moralisk handling hävdar Stephen Loo (2012, s. 10). Att gestalta människors livsmiljöer får etiska konsekvenser då formen på livsmiljön styr hur dess brukare lever och vilka möjligheter de har i sina liv (Loo 2012, ss. 10, 16). Etik är en fråga om att definiera värderingar vilka i sitt efterlevande ska öka möjligheterna till att, tillsammans med andra, uppnå sådant som är gott och avstyra sådant som begränsar dessa andra (Loo 2012, s. 10). Omformandet av en plats får konsekvenser även utanför den, även andra platser på jorden påverkas indirekt genom miljöförstöringar och klimatförändringar. Detta leder till att gestaltning blir en handling med etiska skyldigheter gentemot människor i globalt perspektiv (Loo 2012, s. 10).

Vidare menar Loo (2012, s. 11) att gestaltaren är ett etiskt subjekt, inte bara genom att vara människa, utan även genom att verka professionellt inom sitt yrkesfält, eftersom hen därmed företräder sin disciplins moraliska skyldigheter. Genom yrkespraxis formuleras kollektiva värderingar för fältet, att verka inom det blir därför ett etiskt ställningstagande (Loo, s. 11). Människor tenderar att ingå i grupper, såsom yrkeskategori, baserat på egna ställningstaganden och intressen menar Leslie F Becker (2012, s. 24). Den som ingått i en grupp tenderar att känna tillhörighet och lojalitet gentemot den (Becker 2012, s. 24). Becker (2012, s. 21) konstaterar även att människor söker sig till sammanhang som stödjer de värderingar som de redan har. För att gå emot dessa värderingar krävs det att man blir utmanad eller medvetet lägger sig an en kritisk inställning (Becker 2012, s. 26).

Becker menar att samstämmighet inom en grupp har både fördelar och nackdelar. Samstämmighet inom en grupp har fördelen att ge gruppen ett visst mått av effektivitet (Becker 2012, s. 24). Samstämmighet kan även skapa hinder genom att grupper tenderar att fokusera på det som de har framför sig och inte låter sig distraheras, påverkas eller utmanas av sådant som faller utanför de egna satta ramarna, även i fall då detta skulle bidra med nya problemformuleringar och mer detaljerad information (Becker 2012, s. 24).

Becker (2012, s. 26) påstår att för att ge ett problem en etisk lösning måste problemet i fråga undersökas på ett systematiskt vis. Genom att formulera en metod för att arbeta med etik och arbeta med denna metod går det att undkomma den partiskhet som finns inom den egna gruppen (Becker 2012, s. 31). Becker (2012, s. 29) har i sin forskning utvärderat hur användbara olika metoder för att arbeta med etik i designpedagogik och i praktik är. I sitt arbete har hon kommit fram till att konsekvensetik tilltalar många, särskilt dem som är verksamma inom gestaltning, eftersom metoden verkar göra problem mer handbegripliga (Becker 2012, s. 28). Konsekvensetiken dikterar att det val som för med sig mest gott är det rätta, och att varje vals konsekvenser kan delas upp i enheter, vilket medför att vad som är gott verkar vara mätbart (Becker 2012, s. 28). Detta ger metoden en air av vetenskaplighet (Becker 2012, s. 28). För att arbeta med etiska problem i gestaltning har Becker funnit att en hybridmetod baserad på kommunikativ etik och kasuistik är mest användbar (2012, s. 29). Vad dessa begrepp innebär beskrivs nedan.

Kommunikativ etik är en metod som baseras på ett kollektivt samtal där formen för detta och vilka som deltar i diskussionen poängteras (Becker 2012, s. 29). Dialogmetoder där moderatören försöker att övertyga eller påverka de andra deltagarna undviks till förmån för ett arbetssätt där deltagarna motiveras till diskussion (Becker 2012, s. 29). En grupp formas i vilken dess deltagare gemensamt söker efter vad som kan sägas vara rätt handling. De handlingsprinciper som gruppen kan komma överens om är de som ska styra (Becker 2012, s. 29).

Kasuistik beskriver Becker (2012, s. 29) som en pragmatisk metod som tillåter tvetydigheter. Den grundas på en etablering av styrande exempelfall grundade i fallstudier (Becker 2012, s. 29). Dessa agerar vägledande i definierandet av ett föreliggande etiskt problem (Becker 2012, ss. 29-30). För att kunna arbeta med kasuistik i etiskt arbete i gestaltning krävs att en samling av vägledande fall skapas (Becker 2012, s. 30). Denna samling används som referens för att dechiffrera likheter mellan nya och tidigare etiska problem och agerar handledande i såväl problemformulering som i diskussion och lösning av problem (Becker 2012, s. 30).

En hybridmetod av kommunikativ etik och kasuistik leder till frågor kring vem som får definiera ett problem, vilka som ska ingå i diskussionen kring en lösning och om det finns liknande fall att basera diskussionen på och hur dessa tidigare fall löstes (Becker 2012, s. 30). De första två frågorna stammar från kommunikativ etik och de senare två från kasuistik (Becker 2012, s. 30).

Vad som är att betrakta som ”god design”, alltså ett resultat av gestaltning som härrör ur ett medvetet etiskt subjekt och som ska tillföra andra mest nytta, antas vara sådant att det kan sägas vara tillgängligt, användbart, tryggt och säkert (Loo 2012, ss. 13-14). En gestaltning som uppfyller dessa kriterier behöver inte innebära att den är en reflektion av ett medvetet etiskt handlande subjekt och en uppsättning värderingar enligt Loo (2012, s. 14). Etisk design innebär att ifrågasätta begrepp som tillgänglighet, användbarhet, trygghet och säkerhet och reflektera över varför dessa kvaliteter är önskvärda (Loo 2012, s. 14). Loo (2012, s. 14) hävdar vidare att kriterier i gestaltning som funktionalitet och användbarhet sällan ifrågasätts då de är så hårt länkade till själva begreppet design, eller gestaltning.

Enligt Becker (2012, s. 31) är etik inte ett uttryck för en individs personliga åsikter utan en applicering av filosofisk metod. Hållbarhet, liksom andra värderingar, läror eller tankesystem, är därför i grunden inte synonymt med etik

(Becker 2012, s.31). Att sträva efter hållbarhet i gestaltningsarbete kan vara ett val med etisk grund, hävdar hon, men är inte detsamma som att arbeta med etisk design (Becker 2012, s.31). Arbete med etisk design har som mål att kunna ta rätt beslut, och allra viktigast menar Becker (2012, s. 31), att kunna basera vad detta rätta beslut är på en intellektuell förståelse av en välutvecklade metod vars syfte är att dechiffrera vad som utgör rätt handling.

Skillnadernas stad

Enligt rapporten *Skillnadernas Stockholm* ökar klyftorna mellan stadens invånare och staden blir allt mer segregerad (Stockholms stad 2015, ss. 3, 80). Ett tydligt tecken på stadens segregation är att människor med liknande bakgrund och socioekonomiska förutsättningar bor tillsammans i samma områden; på så vis syns socioekonomiska skillnader även mellan olika stadsdelar (Stockholms stad 2010, s. 17). Trots att stockholmarna rör sig mycket inom staden besöker de sällan områden där människor med annan bakgrund än de själva bor (Stockholms stad 2010, s. 17). I stadens översiktsplan poängteras vikten av offentliga miljöer för att bryta detta mönster, då dessa fungerar som platser där människor med olika bakgrund kan se och möta varandra (Stockholms stad 2010, s. 17).

Stockholms stad identifierar utformningen av gator, torg och parker som direkt länkat till sina mål kring social hållbarhet då de bidrar till de tidigare nämnda aspekterna tillgänglighet, trygghet och inspirerande miljöer för barn (Stockholms stad 2010, s. 16). Hur den fysiska miljön är utformad anses dessutom kunna ”stärka det sociala kapitalet, öka tryggheten och främja möten mellan grupper i samhället” (Stockholms stad 2015, s. 59). I förordet till *Skillnadernas Stockholm* skriver Stockholm stads stadsdirektör Lars Rådth att kommunens mål är ”ett sammanhållet Stockholm, där välbefinnandet för alla invånare växer i takt med staden” (Stockholm stad 2015, s. 3). Genom att utforma stadens rum är det angeläget för, men inte enbart, gestaltande landskapsarkitekter att arbeta för detta sammanhållna och välmående Stockholm som inkluderar ovannämnda aspekter.

Medborgarinflytande för hållbar utveckling

Författarna till *Planeringens grunder* (2012), Jan Nyström och Lennart Tonell, menar att social hållbarhet inom fysisk planering inte är en ny fråga, även om det är först på senare tid som det börjat synas i kommuners översiktsplaner (Nyström & Tonell 2012, ss. 324-325). Redan i Socialtjänstlagen från 1982 framhålls vikten av att ta hänsyn till sociala frågor i planeringssammanhang (Nyström & Tonell 2012, s. 169). Ändå har frågor rörande social hållbarhet haft svårt att slå igenom i planeringsprocesser (Nyström & Tonell 2012, ss. 324-325).

Brister i planeringsskedet kan i förlängningen tänkas få konsekvensen att sociala aspekter ges begränsat utrymme även senare, i gestaltningsskedet. Författarna menar att det finns flera samverkande skäl till att det haft svårt att slå igenom. Bland dessa nämns en tradition av ett tekniskt och naturvetenskapligt förhållningssätt på kommunens förvaltningskontor samt ett bristande fokus på sociala frågor i planerarens yrkesutbildning, vilket gör att de sociala aspekterna, som dessutom är mer svårsmätbara, riskerar att falla bort (Nyström & Tonell 2012, ss.131, 324-325). Att arbeta aktivt med dessa frågor, till exempel genom att försöka skapa ett reellt snarare än symboliskt medborgarinflytande, kräver dessutom tid och pengar menar författarna (Nyström & Tonell 2012, ss. 322, 332). De poängterar dock att det bör ses som en investering snarare än ett resursslöseri

eftersom det på sikt ofta lönar sig eftersom resultatet blir mer genomarbetat och långsiktigt hållbart (Nyström & Tonell 2012, ss. 322, 332). De menar att ett aktivt medborgarinflytande kan bidra till kunskap och en fördjupad förståelse av allmänna intressen. Vidare kan det främja relationen och förtroendet mellan kommunens representanter och medborgarna. Med andra ord finns det mycket att vinna på att kommunen tar initiativ för ett ökat medborgardeltagande (Nyström & Tonell 2012, s. 322).

För att nyansera medborgardeltagandets förtjänster refererar Nyström och Tonell till Sherry Arnsteins kritiska artikel *A Ladder of Citizen Participation* (Arnstein 1969) som poängterar att all form av medborgardialog inte leder till ett likvärdigt eller reellt inflytande för medborgarna (se Nyström & Tonell 2012, s. 320). Därmed kan medborgardeltagande inte sägas fungera som garanti för en socialt hållbar stadsutveckling. Krupinska (2016, s. 41) menar att erfarenheter av dialogmoment och medskapandeprocesser med brukare rörande arkitektur visat att underlagen som dessa skapar är av bristande relevans för arkitekter i deras gestaltungsprocess. Detta beror bland annat på att den information som arkitekterna får av underlagen ibland inte underlättar en fördjupad förståelse av gestaltungsproblemet (Krupinska 2016, s. 41). Något som dialogmoment däremot tillför, menar Krupinska (2016, s. 41), är en medvetenhet hos arkitekter om att det är nödvändigt att öka sin förståelse för brukarnas behov.

Nyström och Tonell skriver att en aspekt av en socialt hållbar stadsutveckling som länge lyfts av bostadsforskare är ”betydelsen av mötesplatser och människors möjligheter att påverka utformning och användning av stadens rum” (Jacobs 1961, Arnstberg 1996, Lilja 1996 se Nyström & Tonell 2012, s. 222). En annan aspekt som författarna menar är viktig att ta hänsyn till, då det bidrar till ett kulturellt arv, är de historiska såväl som all dagliga karaktärer som formar en plats och som stärker människors ”trivsel och känsla av lokal identitet” (Nyström & Tonell 2012, ss. 220-221). De poängterar vidare vikten av att planerare tar hänsyn till människors vardagsliv och samlar in kunskap om och visar förståelse för olika livsvillkor och behov (Nyström & Tonell 2012, s. 221). Att människors livsvillkor och behov ser olika ut, menar de, kan bero på vilket skede i livet som personer befinner sig i samt olika faktorer som konststillhörighet, etnisk och/eller kulturell bakgrund samt socioekonomiska förhållanden. Planerare behöver därmed ställa sig frågan för vem de planerar (Nyström & Tonell 2012, s. 131). De behöver också bli bra på att lyssna och ta till sig av andras kunskap, erfarenheter och perspektiv (Nyström & Tonell 2012, s. 221).

Utöver detta trycker Nyström och Tonell (2012, ss. 323-324, 332) på att planerare måste bli bättre på, att i ett tidigt skede, tillämpa de många metoder som finns kring medborgardeltagande. Nyström och Tonells resonemang berör även landskapsarkitekter som arbetar med gestaltning av offentliga miljöer då det är de som arbetar med att förverkliga planerna genom att utforma dessa platser som ska tilltala, fungera för och inkludera alla.

Gestaltungsprocess

Krupinska skriver i sin bok *Att skapa det tänkta* (2016) om arkitekters gestaltungsprocess grundat i designteori. Designteori beskrivs i boken som en vetenskap som söker finna svar på hur designers går till väga i sitt skapande av arkitektur, miljöer, produkter eller nya system och hur de tänker för att komma fram till lösningar på sina designproblem (Krupinska 2016, s. 127). Design ska

förstås som olika typer av formgivning (Krupinska 2016, s. 128), det vill säga gestaltning. Vidare beskrivs designteori som ett område inom vetenskapen som rör forskare från olika ämnesdiscipliner och praktiker från olika yrkesområden, snarare än som en sammanhållen disciplin, med motiveringen att olika typ av designers tillämpar, i stort sett, samma arbetsmetod (Krupinska 2016, s. 127). I arkitektens arbete handlar design om ”att sammanlänka alla delar och detaljer som ingår i begreppen ändamålsenlighet, hållbarhet och skönhet till en övertygande, producerbar helhet” (Krupinska 2016, s. 128). Att lära sig, menar Krupinska (2016, s. 129), är designprocessens väsen. För att kunna skapa vackra och hållbara miljöer krävs att de som gestaltar dessa skaffar sig en vanemässig impuls att hela tiden söka kunskap och lära sig samt att de förstår att det kan finnas fler sätt att tolka och lösa problem på (Krupinska 2016 s. 284). Vidare hävdar Krupinska (2016, s. 157) att design inte är en vetenskap då den objektivitet som vetenskapen söker i design paras med subjektiva värden såväl som fantasi.

”Arkitekter anser ofta att de inte har någon speciell arbetsmetod” hävdar Krupinska (2016, s. 130). En anledning till detta som författaren nämner är att arbetsmetoden av arkitekten själv ses som så självklar att när hen väl lärt sig att behärska den inte behöver reflektera över den (Krupinska 2016, s. 131). En annan anledning som nämns är att det är svårt att samtidigt skapa och iaktta sin skapandeprocess (Krupinska 2016, s. 134).

Krupinska (2016, s. 135) hävdar att de försök som gjorts i att objektivt beskriva brukares behov i gestaltningsprocessen och att utforma gestaltningsprocess utifrån en rationell grund har misslyckats. Vidare menar författaren att en logisk och linjär tankekedja från analys till syntes, det vill säga från inhämtande och bearbetande av kunskap till prövning av dessa, sällan fungerar eftersom det finns för många variabler för att i förväg kunna förutse vilka som kan vara av betydelse (Krupinska 2016, s. 130). I en gestaltningsprocess bearbetas istället problemets komplexitet genom att tänkbara lösningar formuleras och deras giltighet granskas mot vissa kriterier (Krupinska 2016, s. 130). Arkitekters, och andra designers, arbetsmetod beskriver Krupinska (2016, s. 137) som ”att analysera genom att syntetisera”. Detta innebär att fördjupa förståelsen för ett gestaltungsproblem genom upprepade synteser (Krupinska 2016, s. 130). Denna arbetsmetod menar författaren ger större möjligheter att hantera komplexitet än en linjär process från analys till syntes, eftersom det är först när svaret konkretiseras och utsätts för granskning som man kan förstå om frågan är korrekt formulerad (Krupinska 2016, ss. 137-139). Att samtidigt tänka på problem och lösningar samt att ständigt omformulera dessa hävdar Krupinska (2016, s. 137) vara karaktäristiskt för gestaltningsprocessen. Hur mycket tid som läggs på att skapa sig förförståelse för en plats eller ett projekt varierar från gestaltare till gestaltare (Krupinska 2016, ss. 139-140). Processen inleds inte nödvändigtvis med en analys, utan kan istället inledas med ett lösningsförslag eller utifrån kriterier från dem som det gestaltas för (Krupinska 2016, s. 135). Att arbeta på detta sätt, där designerns uppdrag blir att frigöra brukarnas idéer har brister, påpekar Krupinska (2016, s. 135), då brukarna oftast har ett mer kortsiktigt perspektiv kring plats än vad arkitekten har. Att arbeta på detta sätt är därför ingen garanti för kvalitet (Krupinska 2016, s. 135).

I *Att skapa det tänkta* (Krupinska 2016, s. 164) beskrivs skiss som ett verktyg i arbetsmetoden ”att analysera genom att syntetisera”. Att skissa, hävdar författaren, är ”ett specifikt sätt att tänka och arbeta” och att våga göra val (2016, s. 164).

Förmågan att välja ser Krupinska (2016, s. 275) som central i arkitektens arbete. Att välja bland, snarare än att skapa många möjliga, representationer är avgörande för att kunna uppnå så stor förståelse för sitt gestaltungsproblem som möjligt (Krupinska 2016, ss. 165, 275). Skiss tas även upp som kommunikationsmedel för att hjälpa till att uttrycka tankar i dialog mellan medarbetare eller mellan student och handledare på arkitekturutbildningar (2016, s. 165). Krupinska (2016, ss. 169-170) menar att skissande kan göras digitalt eller för hand, med olika ritmaterial, i fysisk eller digital modell. Vilket medium som används anser författaren vara mindre viktigt då samtliga hjälper gestaltaren att utveckla sina tankar och att söka kunskap.

Kritisk design

Matt Malpass beskriver i sin bok *Critical Design in Context* (2017) begreppet kritisk design som ett förhållningssätt och metodologi inom designfältet som växt fram under 1900-talets andra hälft (2017, ss. 17-18). Det växte fram som en rörelse och reaktion mot den traditionella industriella designen och dess ensidiga fokus på produktutveckling för kapitalistisk vinning och teknologisk utveckling (Malpass 2017, ss. 1-2, 17-18). Förespråkarna för kritisk design menar att industriell design och produktutveckling bör inbegripa samhällsförbättrande funktioner, som att väcka debatt kring viktiga samhällsfrågor (Malpass 2017, ss. 1-2, 18). Kritisk design har därmed en politisk och social dimension med andra syften än att enbart göra ekonomisk vinst, till exempel kan syftet vara att öka brukares engagemang och deltagande kring en viss fråga, produkt eller tjänst (Malpass 2017, ss. 4, 6).

Malpass (2017, ss. 3, 7-8) menar att eftersom industriell design och produktutveckling genomsyrar och påverkar människors liv, och dessutom i hög grad styrs av designers värderingar och föreställningar, är det vitalt att det finns utrymme för kritik mot de metoder som används och de produkter eller tjänster som skapas inom designbranschen. Malpass (2017, s. 7) hävdar att detta är något som utmärker och även bör gälla för kritisk design. Genom att vara mottaglig för kritik från aktörer inom såväl som utanför den egna branschen skapas möjligheter för branschen att utveckla sina arbetsmetoder och sina produkter eller tjänster (Malpass 2017, s. 7). Kritisk design utmärks alltså av att dess utövare försöker att inta ett kritiskt perspektiv och inte fastna i traditionella förhållningssätt, befintliga arbetsmetoder och normer som finns inom industriell design. De strävar istället efter att i sitt arbete ta hänsyn till kontext och hitta nya angreppssätt och metoder som utmanar och tänjer gränserna av traditionella och rutinartade designpraktiker (Malpass 2017, ss. 2, 6-7, 11). Syftet med detta är att skapa produkter och tjänster som bjuder in till ökad reflektion, debatt och deltagande, inte minst hos dess brukare, till exempel kring hur ett föremål eller en tjänst bör användas (Malpass 2017, ss. 4, 6, 11). Genom att engagera och involvera brukare i designprocessen kan produkten/tjänsten bättre förstås och utvecklas (Malpass 2017, s. 2).

Enligt Malpass ryms ett flertal metoder inom kritisk design. Ett sätt att kritiskt lyfta fram en fråga och väcka engagemang hos brukare är exempelvis att skapa olika scenarion eller narrativ med hjälp av objekts form, placering, och/eller kontext. På så vis kan ett objekts "narrative of use", det vill säga vad objektet kommunicerar till brukare vad det gäller till exempel funktion och användningsområden, påverkas (Malpass 2017, s. 2). Inom kritisk design är det vanligt förekommande att designers försöker att öppna upp för alternativa sätt för brukare att förstå och använda vardagliga objekt och tjänster. Genom att "sakta

ner” brukarnas interaktion med olika objekt eller tjänster försöker designers att göra så att interaktionen blir mer meningsfull och tankeväckande (Malpass 2017, s. 4).

Kritisk design har enligt Malpass fått en del kritik. Projekt inom kritisk design kritiseras bland annat för att de kan framstå som radikala samtidigt som de inte nödvändigtvis åstadkommer mer än att väcka reaktioner som det inte görs mer av. Syftet med, eller åtminstone resultatet av, designen blir därmed att väcka reaktioner snarare än att skapa förändring (Malpass 2017, ss. 3, 8). Enligt Malpass menar vissa kritiker att kritisk design tenderar att fastna i det konstnärliga, i det symboliska, samt att det riskerar att bli något som endast utförs och diskuteras av designers och andra inom den egna branschen (2017, s. 3), att det blir ”design för designers” [sic. egen översättning] (Malpass 2017, ss. 8-9). Med andra ord finns en risk att de som direkt berörs av designförslaget lämnas utanför diskursen. Malpass (2017, ss. 8-9) menar att det därmed finns ett behov inom kritisk design att inkludera en bredare allmänhet för att tillsammans med designers utveckla kritisk design som praktik. Återigen trycker Malpass (2017, s. 9) på vikten av att kritisk design som metod problematiseras och kritiseras eftersom det är på så vis som den kan utvecklas. Enligt Malpass finns det en del metoder som har vuxit fram parallellt med kritisk design vars fokus ligger på att just brygga gapet mellan designer och de som det designas för, det vill säga brukare.

Fields such as participatory design, socially responsible design, and co-design have emerged in parallel to critical design practice. These modes reflect upon the relationship between design and the communities that are being designed for, and, or with. They operate beyond conditions set by fiscal gain or technological development. They are established as intellectual and politically motivated practices, informing policy and used to address complex societal concerns. In their deviation from focusing on the production of objects, they reflect instead a move towards the designer acting as the facilitator for large groups of people; they imply a critique of mainstream design, or at least challenge common perceptions of the designer’s role. (Malpass 2017, s. 9).

Huruvida dessa praktiker ingår i fältet kritisk design eller ej framgår inte med tydlighet i Malpass text. Genom att påstå att de utvecklades parallellt med kritisk design snarare än till exempel ”inom” eller ”som en del av” kritisk design framgår det som att dessa praktiker utgör något säreget. Hur det än är med den saken visar detta stycke på flera likheter med det som Malpass, som tidigare nämnt, menar på utmärker kritisk design, exempelvis det normkritiska och samhällsförbättrande perspektivet där brukaren får en allt viktigare roll i designprocessen.

Samverkan mellan aktörer

I regeringsuppdraget *Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer*, som pågick mellan 2010-2014, samarbetade Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket samt Arkitektur- och designcentrum, med förhoppningen om att ”utveckla och stärka en helhetssyn i planering och byggande av offentliga miljöer” (Statens konstråd 2014, s. 7; Boverket 2015). Genom att få olika aktörer inom branschen att samarbeta och tillsammans med medborgare delta i olika möten, seminarier och workshops kring tretton konkreta gestaltningsprojekt utspridda över landet arbetade man mot målet att genom goda exempel ”förmedla kunskap om” och ”stärka gestaltningen av” offentliga platser (Statens konstråd 2014, ss. 9-18). Avsikten var att kombinera kunskaper och erfarenheter rörande arkitektur, konst, kulturhistoria

och social hållbarhet för att utforma dessa miljöer (Statens konstråd 2014, ss. 9-12).

En slutsats som de samarbetande parterna drar från uppdraget är att samverkan mellan olika aktörer vid gestaltning av offentliga rum inledningsvis kan vara tidskrävande men lönsamma på sikt, då det ”ökar förutsättningarna för ett gott resultat” (Statens konstråd 2014, s. 17). Det som tenderar att ta tid är att komma fram till en gemensam syn kring gestaltungsfrågor och arbetsmetoder (Statens konstråd 2014, s. 12). En annan slutsats som de drar är att denna typ av arbete ställer höga krav på lyhördhet och tydlig kommunikation mellan deltagarna (Statens konstråd 2014, s. 12). Vidare uppger de att det vid gestaltning är viktigt att ”utgå från platsen, dess historia, förutsättningar och funktion” samt att engagera medborgare för att ta vara på, och hänsyn till, deras ”kunskap, behov och önskemål om sin livsmiljö” (Statens konstråd 2014, s. 17). Ett sätt att skapa medborgarengagemang och dialog kring det offentliga rummet, och ibland konkreta fysiska element i det, är genom konst (Boverket 2015).

Uppdragets resultat visar att vad som avgör hur välgestaltad en plats anses vara är hur uppskattad och välanvänd den är av brukarna (Statens konstråd 2014, s.7). Boverket (2015) skriver samma sak på sin hemsida, med tillägget att utformningen påverkar hur människor trivs. Enligt Boverket (2015) fungerade uppdraget som ett sätt att skapa en temporär plattform för att belysa gestaltungsfrågor samt främja samverkan och medborgardialog. Samtidigt finns det mer att utveckla kring hur medborgardialoger organiseras för att öka delaktighet och inflytande bland medborgare (Boverket 2015).

Metod

För att svara på arbetets frågeställning användes kvalitativ intervju som metod. I fall då frågeställningen handlar om teman eller icke platsspecifika problem är informella, kvalitativa intervjuer användbara och praktiska som metod då de ger god kontextuell förståelse (Repstad 2007, ss. 88-89). Råd och anvisningar kring hur kvalitativ intervju utförs och bearbetas hämtades ur *Närhet och distans* av Pål Repstad (2007).

Intervjupersonerna är gestaltande landskapsarkitekter som varit verksamma i Stockholms stad de senaste fem åren. Samtliga arkitektkontor som ingått i Stockholms stads senaste ramavtal för upphandling av gestaltungsuppdrag för offentlig miljö i staden kontaktades. Av dessa svarade fyra personer, på separata kontor, att de kunde ställa upp på intervju.

Temabaserad kvalitativ intervju

Vi valde att hålla intervjupersonerna och kontoren anonyma. Detta följer av en analysmetod som är temabaserad istället för personbaserad. Att använda temabaserad analysmetod möjliggör att få ut data som handlar om processer och samspel och ger oftare svar som kan kopplas till frågeställningen än vad

personbaserad analys ger (Repstad 2007, ss. 136, 148). Ålder och könstillhörighet varierar bland intervjupersonerna och samtliga har flera års yrkeserfarenhet. De arbetar på små till mellanstora kontor med projekt som varierar vad det gäller uppdragsbeskrivning och omfattning, men samtliga har erfarenhet av att gestalta offentliga rum åt Stockholms stad.

Genomförande

Hur många intervjuer som krävs är svårt att veta när en arbetsprocess inleds; vid mättnad, det vill säga när inga nya svar fås vid intervjun, är det liten idé att hålla fler intervjuer (Repstad 2007, s. 92). I detta arbete nåddes mättnad för huvudparten av frågorna som ställdes efter de fyra intervjuerna. Intervjuerna ägde rum på respektive arkitektkontor mellan den 24 april och 2 maj 2017. Intervjuerna hölls ansikte mot ansikte, då det enligt Repstad (2007, s. 108) finns erfarenheter som säger att man får ut fylligast och bäst information med denna metod.

I huvudsak användes öppna frågor utifrån ett frågeschema, vilket kan läsas nedan. Detta ger låg nivå av styrning och ger möjlighet för den som intervjuar att få den intervjuades egna perspektiv på mångtydiga begrepp (Repstad 2007, ss. 85-86, 88). I de fall då vi upplevde oss behöva förtydligande av intervjuarens följdes de upp med följdfrågor.

Intervjuerna ljudinspelades då det finns fördelar med detta både under och efter intervjutillfället – under intervjun möjliggör inspelning ett mer koncentrerat lyssnande och efter intervjun möjliggör inspelning att gå tillbaka till intervjuarens exakta svar och att den filtrering som sporadiska anteckningar innebär minimeras (Repstad 2007, s. 93).

Efterarbete

Den temabaserade analysen av intervjumaterialet genomfördes genom en metod som nämns i boken *Närhet och distans* (Repstad 2007) som innebär att transkriberingar av intervjuerna ”klippas upp” och struktureras efter återkommande teman. För att urklippen under arbetsprocessen inte ska förlora sitt sammanhang färgkodas de först utefter varifrån informationen kommer (Repstad 2007, ss. 142-143).

Frågeschema

Nedanstående frågor formulerade vi utifrån rekommendationer ur boken *Närhet och distans* (2007). Repstad (2007, s. 99) rekommenderar att börja med allmänna frågor för att ta reda på graden av engagemang, för att sedan gå in på mer konkreta frågor som rör den intervjuades vardag, för att på så vis knyta an till den intervjuades personliga erfarenheter. Vidare rekommenderas flera olika nivåer och infallsvinklar i formuleringen av frågor för att få fram de intervjuades grundläggande värderingar, vilka annars lätt göms bakom de svepande svar som tenderar att komma fram vid generella frågor (Repstad 2007, s. 99). De teman kring vilka frågorna är uppställda formulerade vi utifrån arbetets syftesformulering.

Social hållbarhet

- Hur skulle du, kortfattat, definiera begreppet social hållbarhet?
- Anser du att du arbetar för social hållbarhet?
- Vad innebär det att du arbetar/inte arbetar för social hållbarhet?
- I vilken fas i arbetet/gestaltningsprocessen arbetar du med social hållbarhet?
- Vad innebär det konkret? Kan du ge några exempel?

Samarbete med Stockholms stad

- Anser du att Stockholm stad, som beställare, ställer tydliga mål och krav på social hållbarhet? Är de tydliga med vad de förväntar sig från dig vad det gäller att skapa socialt hållbara miljöer?
- Då krav om social hållbarhet inte ställs från deras sida, arbetar du ändå för det? Hur?
- Vilka verktyg och arbetsmetoder använder du för att möta beställarens och dina egna mål kring social hållbarhet?
- Vari ligger möjligheterna och begränsningarna för dig som landskapsarkitekt att skapa socialt hållbara miljöer?

Brukarperspektiv

- Vilka gestaltar du för?
- Hur tar du reda på vilka brukargrupper som nyttjar en plats och vilka behov och önskemål de har?
- Kan du ge exempel på när och hur du har arbetat med att få in de resurssvaga perspektiv, behov och önskemål i gestaltningen?

Övrigt

- Har du något mer att tillägga på ämnet?

Resultat och analys

Resultatavsnittet delas in i tre delar. I den första delen redovisas de gemensamma nämnare som kommer fram i intervjuvären kring synen på vad social hållbarhet är och hur det kopplar till plats. I resultatavsnittets andra del sker en genomgång av de verktyg för social hållbarhet som kan identifieras i intervjuerna. Tredje delen berör intervjupersonernas begränsningar kring att arbeta för social hållbarhet och deras svårigheter att kommunicera sina arbetsmetoder. För transparens i arbetet anges antalet svarande bakom varje uttalande – i de fall det refereras till två eller tre personer skrivs ”flera” (av de intervjuade), när det refereras till alla fyra skrivs ”samtliga” (av de intervjuade).

Tolkningar av social hållbarhet

Bland de intervjuades definitioner av social hållbarhet kunde ett flertal återkommande teman urskiljas. De flesta identifierar social hållbarhet som en sammanlänkad del av ett tredelat hållbarhetsbegrepp bestående av ekonomisk, ekologisk och social hållbarhet. En av de intervjuade menar till exempel att social hållbarhet kan kopplas till människors privatekonomiska förutsättningar. Hen menar i ett senare resonemang att offentliga rum är viktiga som länkande mötesplatser för personer med olika socioekonomisk bakgrund. Dessa mötesplatser bör enligt samma intervjuperson vara tillräckligt intressanta för att locka människor och få dem att vilja stanna upp och vistas på platsen. Ytterligare två av de intervjuade tar upp vikten av intressanta mötesplatser för social hållbarhet, då sådana platser skapar möjligheter till umgänge och social integration samt möjligheter att ”se varandra” och känna gemenskap kring platsen, att den tillhör

alla. Att platsen är välbefolkad och välanvänd nämns av flera av de intervjuade som tecken på en bra plats ur ett socialt hållbarhetsperspektiv.

Samtliga intervjuade landskapsarkitekter anser sig arbeta för social hållbarhet, en av dem hävdar till och med att det hör till yrkesrollen. En annan person påpekar att även om ens inflytande är begränsat har man som gestaltande landskapsarkitekt möjlighet att utforma platser som påverkar människors liv. Samtliga intervjuade menar att kopplingen mellan deras yrkesutövning och social hållbarhet sker genom uppdrag att utforma offentliga rum vilka ska vara till för allmänheten och fungera för alla, utan att exkludera någon grupp. De intervjuade menar att det ingår i dessa uppdrag att skapa platser som gynnar variation och mångfald. För att skapa platser som är till för alla, menar två av de intervjuade, att det är viktigt att fundera kring vilka brukargrupper som känner att de har tillträde till platsen och vilka som skulle kunna inkluderas mer. De menar att faktorer som socioekonomisk bakgrund, utbildningsnivå, etnicitet och/eller könstillhörighet är sådant som kan påverka hur trygg eller välkommen personer känner sig på en plats och att utformningen av en plats kan förstärka eller utjämna detta. Inom arkitekturen finns det många symboler som signalerar tillträde för vissa, menar en av de intervjuade. Hen förklarar vidare att samtidigt som det går att ”bygga oerhört mycket maktpositioner med bara arkitektur” går det att skapa inkluderande förhållanden genom arkitektur. Ett exempel på det som hen föreslår är att göra platser tydligt offentliga.

Trygghetsupplevelsen är en aspekt av social hållbarhet som tas upp av flera av de intervjuade. De menar att upplevd trygghet på platser framför allt uppnås genom att belysa och befolka dem.

Ett annat återkommande perspektiv bland de intervjuade angående social hållbarhet är platsförståelse och platsidentitet. De menar att en förutsättning för landskapsarkitekten att skapa välfungerande och hållbara miljöer är att förstå och utgå ifrån den befintliga platsen. Det handlar om att se platsen i sitt rumsliga såväl som historiska sammanhang samt att förstå vilka som vistas på platsen och de olika sätt som den används på, det vill säga vilka funktioner som inryms. En av de intervjuade ser en koppling mellan personlig identitet och platsidentitet. Hen menar att platskontinuitet är viktigt då det underlättar för individen att känna igen sig och känna sig hemma i sin närmiljö. Begreppet platskontinuitet ska här förstås som historisk koppling och igenkännbarhet hos en plats. Det ger en upplevelse av trygghet och stabilitet, vilka de intervjuade ser som viktiga aspekter av social hållbarhet.

Sist men inte minst nämns tiden som en viktig aspekt av social hållbarhet. Det råder en samstämmighet bland intervjuasvaren kring idén att något som är hållbart är något som ”tål förändring över tid”. En av de intervjuade exemplifierar detta genom att beskriva en socialt hållbar plats som en plats med en hållfast arkitektonisk ram som knyter an till den befintliga platsen och som kan fyllas med förändringsbart innehåll efter ändamål. Med andra ord erbjuder en socialt hållbar plats kontinuitet samtidigt som den anpassas och förändras med tiden.

Identifierade verktyg

Fyra verktyg kunde identifieras i intervjuerna. Dessa presenteras nedan.

Underlag

För att skaffa sig platskännedom använder de intervjuade sig dels av platsbesök och dels av olika typer av underlag. Underlagen tas fram av beställaren eller av det anlåtade arkitektkontoret, då på beställarens initiativ. Förutom statistiska underlag som beställaren kan tillhandahålla används dialogbaserade underlag eller medskapandeprocesser för att skapa underlag för gestaltungsarbetet. Flera av de intervjuade associerar begreppet social hållbarhet starkt med dialogmoment och tycker därför att det är svårare att arbeta för social hållbarhet i projekt i nyexploateringsområden eftersom det där saknas befintliga brukare att föra dialog med.

Dialogbaserade underlag tas fram genom enkäter på plats, webbenkäter och genom gåsamråd. Ofta används flera dialogmetoder i samma projekt för att få bredd i vilka som svarar. Om beställaren håller i dialogmoment uppger flera av de intervjuade att de själva vill närvara för att bevaka att relevanta frågor tas upp.

De intervjuade beskriver gåsamråd som en typ av dialogmoment där en strukturerad vandring hålls i ett område med en grupp brukare för att genom dialog få insyn i hur platsen upplevs av dem. Gåsamråd uppger flera av de intervjuade vara en bra metod för att få kontakt med många olika målgrupper och skaffa sig en typ av lokalkännedom som inte kommer fram i andra typer av underlag eller dialogprocesser. En av de intervjuade berättar om en allé, vilken hen själv som arkitekt tyckte var märklig vid ett platsbesök och ämnade ta bort, men där det under gåsamråd framkom att allén har kulturell och rituell betydelse för de boende i stadsdelen – i folkmun kallas den för Kärleksstigen och är platsen där många får sin första puss. Förutom att ge underlag för gestaltning identifierar två av de intervjuade själva dialogmomentet som en del i arbetet för social hållbarhet då de identifierar engagemang i sin närmiljö som ett tecken på social hållbarhet och dialogmomentet som engagemangsskapande.

Olika typer av medskapande är en annan metod som genom dialog och samverkan är underlagsskapande. Medskapande är någonting som flera av de intervjuade uppger att de använder sig av på sina kontor. Dessa sker ibland med en specifik målgrupp som man riktar sig mot och ibland med en bred allmänhet. En typ av medskapande kallar en av de intervjuade för placemakingaktivitet. En sådan innebär att arkitektkontoret håller i en fysisk aktivitet för och med brukarna på en plats där nyanläggning eller renovering ska ske. Syftet med detta uppges vara att annonsera projektet, förankra det hos brukarna och att få igång en dialog kring platsen med deltagarna. En av de intervjuades kontor kommer att vara med i en annan typ av medskapandeprocess där de kommer att arbeta som stöd i ett projekt som drivs av personer ur en särskild målgrupp. Dessa kommer att utföra allt från egna dialogmoment till att ta fram ett förslag, vilket senare kommer att tas över av arkitektkontoret och projekteras. En annan av de intervjuade berättar att hen önskar arbeta mer medskapande med brukarna, gärna i senare skeden i gestaltningen där brukarna är med och utformar detaljer. Hen tror att det skulle kunna fånga upp brukarnas engagemang i sin närmiljö eller fungera engagemangsskapande.

De intervjuade påpekar att dialogbaserade underlag i sig inte garanterar social hållbarhet. Utmaningar med dialogbaserade underlag som nämns är att bedöma

dess representativitet, då det är svårt att nå svarande ur alla tänkta brukargrupper, och att sålla ut sådant som man upplever vara genomförbart. En person påpekar att det kan finnas bristande relevans i informationen i dialogbaserade underlag och att de lätt kan bli checklistor med önskemål att ”stämpla ut” samtidigt som mer svårinringade och svårkommunicerade värden, såsom rumslighet, harmoni, stämning och integrering med staden, faller bort. Samma person menar att det även finns en risk att dialogmomentet i sig bara blir något att checka av för att kunna säga att sociala frågor har tagits hänsyn till. Flera av de intervjuade poängterar att det är den gestaltande landskapsarkitektens uppdrag att tolka underlagen. De menar att det viktiga är vad man gör av informationen.

Checklista

En av de intervjuade säger att det är lätt att glömma de grundläggande frågorna i ett projekt när det finns en stor mängd, ofta tekniska, detaljer att förhålla sig till. Hen tror att detta kan överbryggas genom att arbeta med checklistor. Hen har själv i projekt använt sig av sociotopkarta och grönytefaktor som checklistor. De värden som pekas ut i sociotopkartan anser personen dock vara ofullständiga och hen anser att det är oklart hur dessa värden ska prioriteras. I verktyget grönytefaktor finns sociala aspekter centrerade kring begrepp som vistelse och möten berättar hen, vilket även bekräftas av en annan av de intervjuade som också arbetat med grönytefaktor i projekt. En tredje uppger att hens kontor arbetar med ett eget forskningsprojekt där de studerar hur de sociala aspekter som ingår i grönytefaktor kan appliceras på allmän plats.

Att leva sig in i olika perspektiv

Ett sätt att arbeta för social hållbarhet är att sätta sig in i olika brukares perspektiv, uppger de intervjuade. En person berättar att hen brukar fråga sig för vem hen gestaltar. En av de intervjuade poängterade sin egen erfarenhet, inte bara i yrket utan även som brukare av platser och uppger sig utgå från sig själv och vad hen själv tror kommer att vara socialt hållbart.

Flera av de intervjuade uppger att de inte gestaltar platser med en speciell brukargrupp i åtanke. En av de intervjuade motiverar detta med att offentliga platser inte kan öronmärkas och att flera personer än dem som platsen är ritad för primärt kommer att vilja eller behöva använda platsen. Då beställaren vill rikta gestaltningen av en offentlig plats till en specifik typ av brukare, till exempel en lekplats för barn, breddar hen användningen genom att även inkludera lekredskap för vuxna. Ett sätt som en annan intervjuperson arbetar efter för att göra sin gestaltning anpassad för fler, för människor med olika bakgrund och förutsättningar, är att inrymma variation i gestaltningen. Ett exempel på detta som hen nämner är att gestalta olika sorters sittplatser inom ett projekt efter antagandet att människor är olika och därför vill sitta och umgås på olika vis.

Ett konkret sätt att sätta sig in i en särskild brukargrups perspektiv som tas upp i intervjuerna är att utföra konsekvensanalyser för specifika målgrupper.

Barnkonsekvensanalysen nämns av två av de intervjuade som verktyg som de använt, själva eller på sina respektive kontor. Precis som med arbete med underlag menar de intervjuade att prioriteringar måste göras och att det inte går att göra alla brukare nöjda. En av de intervjuade säger att något standardsätt för prioriteringar mellan brukargrupper inte finns.

Skiss

När arbetets syfte och frågeställning, som inledning på intervjun, berättades för en av de intervjuade, utbrister hen:

Jag tänker väldigt mycket, och det tänket formulerar sig i skissande. Alla vill alltid ha en metod – det är inte säkert att det finns en metod. Det är ungefär som om du frågar en målare ”Hur kommer det sig att du kan måla den där tulpanen så jävla bra?” Det går inte att förklara.

Skissen lyfts i utsagan ovan som ett verktyg för att formulera sina tankar, samtidigt som skissande inte ges status som egen metod. Det gör det däremot av en annan av intervjupersonerna. Hen tar upp skissen som ett verktyg som de använder för dialog kring projekt inom kontoret. En kvalitet som nämns i samband med skiss är att det går snabbt.

Begränsningar

Samtliga intervjuade landskapsarkitekter anser som tidigare nämnt att de arbetar för social hållbarhet och flera av dem menar att det är en aktuell fråga inom branschen. Trots detta visade det sig initialt svårt för dem att i reflektion kring sitt arbete formulera konkreta arbetsmetoder som de i sitt arbete använder sig av för att uppnå någon form av social hållbarhet. Även om samtliga intervjupersoner till slut kunde beskriva exempel på hur både de själva och beställaren Stockholm stad arbetar för att eftersträva social hållbarhet, noterades en viss tveksamhet kring frågan hur de som gestaltande landskapsarkitekter arbetar för social hållbarhet.

En av de intervjuade menar att arbetsmetoder finns, men att de är svåra att beskriva då de skiljer sig åt mellan olika projekt. Ofta är arbetsmetoderna inte förutbestämda utan de växer fram under projektets gång berättar hen. Samma person menar att tidsbrist kan hindra att det görs tydliga metodbeskrivningar eller upplägg för uppdraget. Andra menar att det är svårt att prata om konkreta verktyg och arbetsmetoder eftersom själva begreppet social hållbarhet är brett och svårhanterat.

Ofta saknas en samsyn både på kontoret, inom branschen och med beställaren kring vad som menas med social hållbarhet, hur det kan uppnås samt hur högt på prioriteringslistan det bör ligga. Begreppet är dessutom relativt nytt i stadsplaneringssammanhang och när det tas upp så är det framför allt i de tidiga planeringsskedena snarare än under gestaltungs- eller byggfasen berättar flera av intervjupersonerna. Det tycks med andra ord ligga på beställarens bord, i det här fallet Stockholm stad, att hantera frågor kring social hållbarhet.

Ofta tas dock inte begreppet social hållbarhet upp från beställarens håll menar flera av de intervjuade. De påstår att huruvida det tas upp av beställare eller ej varierar från projekt till projekt och är delvis beroende av vilket kontor eller vilken förvaltning inom Stockholm stad det är som utför beställningen. En av de intervjuade förtydligar detta genom att berätta att det ofta finns blandade agendor och prioriteringar, dels mellan exempelvis exploateringskontoret, trafikkontoret, stadsbyggnadskontoret och stadsdelsförvaltningarna och dels mellan olika personer som sitter på de olika avdelningarna. ”Vissa har samhällsförbättrande visioner, andra är mer pragmatiska och vill bygga så billigt som möjligt” fyller hen i.

Samma person berättar att det händer att konsulten, det vill säga den gestaltande landskapsarkitekten, driver frågan om social hållbarhet mer än beställaren och att detta kan bero på att beställaren behöver ha en större överblick över projektet och ta hänsyn till blandade agendor.

Flera av intervjupersonerna uttrycker att branschens kortsiktighet och blandade agendor hos aktörerna begränsar möjligheterna att arbeta för social hållbarhet. Bristande tid, resurser och en viss brist på egen kompetens kring ämnet är andra faktorer som nämns. Bland de intervjuade efterlyses en tydligare samsyn kring social hållbarhet inom projekt, mer tid och pengar för kunskapsinhämtning, kompetensutveckling och projektutvärdering samt ett utökat samarbete med sociologer och andra yrkesgrupper med specialkompetenser. En av de intervjuade uttrycker genom följande citat ett ökat erfarenhetsutbyte mellan olika kontor och bland landskapsarkitekter:

Man skulle vilja se fler exempel och veta hur folk har jobbat. Hur och när de har jobbat med social hållbarhet. Det blir väldigt mycket ord och begrepp. Man vill gärna se exempel på konkreta resultat och förstå hela processen. Hur man kom fram till saker och ting.

Citatet ovan visar att den intervjuade anser att verktyg och arbetsmetoder som landskapsarkitekter kan använda sig av i gestaltning för social hållbarhet finns, men att det finns en bristande förståelse för vilka de är.

Diskussion

Detta avsnitt inleds med en diskussion kring huruvida social hållbarhet är ett nytt och aktuellt ämne inom såväl fysisk planering som gestaltande landskapsarkitektur. Därefter följer en del som diskuterar social hållbarhet kopplat till gestaltning av offentlig miljö och benämningen av den målgrupp som denna gestaltas för. Den tredje delen behandlar de gestaltande landskapsarkitekternas yrkesroll genom en diskussion kring deras förhållningssätt i arbetet för social hållbarhet. Därefter diskuteras de identifierade verktygen i relation till designteori samt genom en femte del som utvecklar ämnet genom en fördjupad diskussion rörande dialogbaserade underlag och samverkansprocesser. Därefter diskuteras gestaltning av offentlig miljö som etisk process. Den sjätte delen är en metoddiskussion. Slutligen presenteras avslutande reflektioner kring arbetet.

Social hållbarhet – en aktuell fråga?

Det finns mycket som tyder på att social hållbarhet är en aktuell fråga inom fysisk planering. I uppsatsens introduktionsavsnitt redovisas hur sociala aspekter av hållbarhet lyfts i policydokument på global såväl som nationell och kommunal nivå. Att social hållbarhet är en aktuell fråga är ett påstående som bekräftas i boken *Planeringens grunder* (Nyström & Tonell 2012). Där påpekas att trots att sociala

frågor setts i såväl forskningssammanhang som i lagstiftning sedan 1980-talet är det först på senare tid som dessa frågor börjat synas i kommunala översiktsplaner (Nyström & Tonell 2012, ss. 324-325). Varken att sociala frågor finns med i planeringssammanhang eller att de gjorts det länge innebär att de konkretiseras i kommunernas beställningar av gestaltungsuppdrag. Som redovisat i resultatet påstår en av de intervjuade att social hållbarhet sällan diskuteras eller ens nämns från beställarhåll. Kanske, menar hen, beror detta på att social hållbarhet är ett relativt nytt begrepp i planeringssammanhang. Flera av de intervjuade hävdar, till skillnad från Nyström och Tonell, att begreppet är nytt i planeringssammanhang.

Flera saker tyder på att frågor kring social hållbarhet når även landskapsarkitekter som arbetar med gestaltning av offentlig miljö. För det första behöver, som redovisat, dessa liksom alla som arbetar med mark- och vattenfrågor förhålla sig till det som står i *Plan- och bygglagen*. Som medlem i Sveriges Arkitekter behöver de även förhålla sig till branschorganisationens etiska regler (Sveriges Arkitekter 2017a), vilka, som bakgrundsavsnittet visar, kan tolkas inbegripa arbete för social hållbarhet. Då kommunala beställningar, i form av gestaltungsuppdrag, bör förhålla sig till både lagstiftning och översiktsplan är det rimligt att anta att frågor kring social hållbarhet, åtminstone indirekt, når de gestaltande landskapsarkitekterna som ska realisera beställningen. Trots att social hållbarhet inte verkar nå ut genom själva beställningen når det ändå ut till yrkeskåren. Det är synligt genom att samtliga av de intervjuade anser att de arbetar med social hållbarhet, även om de flesta menar att de skulle behöva mer resurser, i form av tid och pengar, till att utöka sin kompetens och utveckla arbetsmetoder inom ämnet. De intervjuade menar att sociala frågor tas upp i tidiga planeringsskedan snarare än under gestaltungs- eller byggfasen. Intervjusvaren visar att det finns både intresse och konkreta verktyg för att arbeta med social hållbarhet i gestaltungsfasen. Detta tyder på att social hållbarhet är ett aktuellt ämne inte bara inom planering utan även inom gestaltning. Att samtliga av de intervjuade anser sig arbeta för social hållbarhet bör dock inte likställas med att det arbete de gör är socialt hållbart, något som flera av de intervjuade själva är nogga med att poängtera. Som ovan visar finns viss självkritik vad det gäller hur långt de intervjuades kompetens inom ämnet social hållbarhet sträcker sig. Självreflektion är nödvändigt för att utveckla sin medvetenhet kring sin yrkesroll och dess plats i samhällsutvecklingen (Krupinska 2016, s. 283, Malpass 2017, ss. 7,9). Det krävs, enligt de intervjuade, även resurser i form av budgeterad tid för kritisk reflektion och återkoppling i framtida projekt.

Arbetet för social hållbarhet

Att samtliga av de intervjuade anser sig arbeta för social hållbarhet beror på att de menar att det ingår i arbetet att gestalta offentliga rum som ska vara till för alla och fungera som platser där människor med olika bakgrund kan mötas. Denna syn på offentliga rum, som en viktig integrerande komponent i staden, sammanfaller med Stockholms stads syn och visioner i översiktsplanen (Stockholms stad 2010, ss. 16-17; Stockholms stad 2015, s. 59). Även Nyström och Tonell poängterar vikten av mötesplatser som en del av en socialt hållbar stadsutveckling (Jacobs 1961, Arnstberg 1996, Lilja 1996 se Nyström & Tonell 2012, s. 222). Att offentliga miljöer finns räcker dock inte – flera av de intervjuade samt Stockholm stad trycker

på att hur dessa är utformade avgör hur pass tillgängliga, inkluderande, trygga, användbara och trivsamma de upplevs av brukare (Stockholms stad 2010, s. 16; Stockholms stad 2015, s. 59). Utformningen av dessa platser påverkar även i vilken grad de främjar möten mellan människor (Stockholms stad 2015, s. 59). Med andra ord har landskapsarkitekter som gestaltar offentliga miljöer en avgörande roll i arbetet för att realisera de mål kring social hållbarhet som finns i diverse policydokument. Dessa inkluderar aspekter som jämlikhet, trygghet, inkludering och hälsa. Aspekterna av social hållbarhet som framhålls i policydokumenten sammanfaller alltså i hög grad med de aspekter som lyfts av de intervjuade. Huruvida detta skulle vara ett tecken på att de gestaltande landskapsarkitekterna influeras av policydokumenten eller om förståelsen av begreppet kommer från annat håll är svårt att bedöma.

Aspekter av social hållbarhet

En aspekt av social hållbarhet som tas upp av flera av de intervjuade, men som inte belyses i policydokumenten, är vikten av platskontinuitet och platsidentifikation. Både de intervjuade samt Nyström och Tonell (2012, ss. 220-221) beskriver vikten av att förstå och utgå från en plats och människorna som brukar den. Genom att sätta sig in i vad som av brukarna värderas på en plats och vilka element som formar platsen, till exempel vilka funktioner och historiska spår som platsen bär på, kan bättre beslut fattas i form av vad som behöver bevaras eller lyftas fram för att bidra till platsens kontinuitet och identitet (Nyström & Tonell 2012, ss. 220-221). I likhet med de intervjuade menar Nyström och Tonell (2012, ss. 220-221) att detta i förlängningen bidrar till människors igenkänning, trivsel och platstillhörighet. En av de intervjuade kopplar detta vidare till människors upplevelse av trygghet, vilket är en aspekt av social hållbarhet som lyfts av både FN och Stockholm stad (FN 2015, s. 2; Stockholms stad 2010, s. 16).

Enligt Stockholms stad (2015, s. 10) skapas ett tryggt samhälle genom en jämn fördelning av samhällets resurser då detta ger ”goda förutsättningar för individens livsvillkor och välbefinnande”. Här kopplas alltså trygghet till välbefinnande, vilket i sin tur kan kopplas ihop med aspekter som hälsa och trivsel. Trygghet tas även upp av andra intervjuade personer, vilka menar att upplevelsen av trygghet framför allt uppnås genom att belysa och befolka platser. En av de intervjuade associerar som tidigare nämnt upplevd trygghet till hur välkommen en person upplever sig vara på en plats. Vad som menas med trygghet och hur upplevelser av trygghet kan stärkas skiljer sig alltså åt och är ofta tolkningsbart. Detsamma kan sägas om flera av aspekterna av social hållbarhet som tas upp i policydokumenten såväl som av de intervjuade, varav ett annat exempel är begreppet ”jämlikhet”. I såväl *Agenda 2030* (FN 2015, s. 2) som *Plan- och bygglagen* (SFS 2010:900, 1 kap. 1 §) nämns jämlikhet utan att redogöra för vad som menas med begreppet eller hur det ska främjas, det blir med andra ord en fråga om tolkning.

Ytterligare en aspekt av social hållbarhet som tas upp av de intervjuade är att platser ska kunna tåla förändring över tid. Detta kan kopplas till att de intervjuade menar att socialt hållbara platser ska uppvisa kontinuitet, genom att ha element eller karaktärer som är bestående trots att platsen förändras med åren. Tidsaspekten finns även med i citatet från *Plan- och bygglagen* som tas upp i uppsatsens introduktion genom att en god livsmiljö beskrivs som ”långsiktigt hållbar” (SFS 2010:900, 1 kap. 1 §).

Begrepp för målgrupp

Gemensamt för många målbeskrivningar på global såväl som på nationell och kommunal nivå är att de är formulerade utifrån en bred men homogent utmålad målgrupp. Ofta används inkluderande ord som *alla*, *människor* eller *allmänheten* som beteckning för den tänkta målgruppen som de uppsatta målen ska tjäna. I inledningen till *Agenda 2030* står, exempelvis, att syftet med rapporten är att ”/.../ säkerställa att *alla människor* [egen kursivering] kan förverkliga sin potential i värdighet och jämlikhet och i en hälsosam miljö” (FN 2015, s. 2). Ett annat exempel, från *Plan- och bygglagen*, säger att planläggning, utifrån hänsyn till vissa aspekter som natur- och kulturvärden samt miljö och klimat, ska främja ”en från social synpunkt god livsmiljö som är tillgänglig och användbar för *alla samhällsgrupper* [egen kursivering]” (SFS 2010:900, 2 kap. 3 §). Ett tredje exempel som tas upp i introduktionsavsnittet är citatet från förordet till rapporten *Skillnadernas Stockholm*, där Stockholms stads stadsdirektör Lars Rådth skriver att kommunens mål är ”ett sammanhållet Stockholm, där välbefinnandet för *alla invånare* [egen kursivering] växer i takt med staden” (Stockholm stad 2015, s. 3).

I dessa och i liknande formuleringar utmålas människor och deras olika behov som att vara likvärdiga och inte stå i konflikt med varandra. Samtidigt har det ovan visats att såväl de intervjuade som författarna till *Agenda 2030* (FN 2015, s. 4), *Skillnadernas Stockholm* (Stockholms stad 2015, ss. 3, 80) samt *Planeringens grunder* (Nyström & Tonell 2012, ss. 321, 328) menar att skillnader råder – både vad det gäller människors behov, önskemål och livsvillkor, samt i hur pass inkluderade olika grupper är i offentliga miljöer samt i planeringen och i utformningen av dessa. I inledningen till *Agenda 2030* framhålls att ”behoven hos de mest utsatta” bör mötas (FN 2015, s. 4). En fråga som väcks är om detta är ett förhållningssätt som återfinns bland gestaltande landskapsarkitekter, kanske som ett sätt att tillförsäkra sig om att de miljöer de skapar verkligen blir för alla. Ett sådant förhållningssätt skulle innebära att de arbetar med särskild målgrupp i åtanke, något som de intervjuade menar sker i undantagsfall snarare än som regel.

Förhållningssätt kring arbetet för social hållbarhet

I inledningen till detta arbete framgår det att landskapsarkitekter med gestaltungsuppdrag för Stockholms stad bör arbeta för social hållbarhet. De är förbundna inte bara till att följa lagen och Sveriges Arkitekters etiska regler, utan också till beställarens önskemål, vilka bör grundas i översiktsplanens mål och visioner vilka, som visat, inbegriper frågor rörande social hållbarhet. Det råder dessutom en samstämmighet bland de intervjuade att det ingår i deras yrkesroll att arbeta för social hållbarhet då det anses vara en viktig del av uppdraget att gestalta offentliga miljöer som är till för alla.

I arbetets introduktionsavsnitt redovisas att styrdokument, på alla nivåer, hävdar betydelsen av fysiska miljöer och dess utformning för en långsiktigt hållbar utveckling då det påverkar människors livsmiljö (FN 2015, s. 2; SFS 2010:900 1. kap. 1 §, 2. kap. 3 §; Stockholms stad 2010, ss. 9, 16-17; Stockholms stad 2015, s. 59). Även Nyström och Tonell (2012, s. 222) samt de intervjuade framhåller att fysiska miljöer och dess utformning har betydelse för social hållbarhet, till exempel genom att fungera som länkande mötesplatser mellan olika grupper av invånare.

Ansvar

För att skapa så socialt hållbara platser som möjligt menar både de intervjuade, Nyström och Tonell (2012, ss. 322, 332) samt aktörerna i regeringsuppdraget Samverkan om gestaltning av offentliga miljöer (Statens konstråd 2014, s. 17) att det är viktigt att det görs investeringar i form av tid och pengar för att bra underlag och samverkansmetoder kan skapas. Mer resurser skulle, enligt de intervjuade, ge fler möjligheter att utvärdera projekt och utveckla kompetenser inom området, till exempel genom yrkesöverskridande samarbeten. Samverkan mellan yrkesgrupper är något som de intervjuade uppger saknas. Sådana samarbeten verkar ha bidragit till nya insikter och lärdomar i det ovannämnda regeringsuppdraget (Boverket 2015; Statens konstråd 2014 ss. 7, 12, 17). Förutsättningarna för ett hållbart arbete i gestaltungsuppdrag påverkas alltså av projektens budget. Flera av de intervjuade menar att arbetet för social hållbarhet därmed delas med beställaren, som förutom för budgetering ansvarar för att social hållbarhet hamnar tillräckligt högt upp på agendan. Bland de intervjuade uttrycktes, i likhet med Sveriges Arkitekters etiska regler (Sveriges Arkitekter 2017a), att de själva bär ett ansvar att lyfta frågor kring social hållbarhet i de fall beställaren inte gör det, då det ingår i deras yrkesroll. Bland intervjuasvaren uttrycks samtidigt en ödmjukhet inför uppdraget både i hur mycket de intervjuade kan påverka samhället i stort genom sin kompetens och sin yrkesutövning samt i svårigheten att nå fram till ett resultat som är socialt hållbart.

Bland flera av de intervjuade finns dessutom en antydning till ett personligt intresse och engagemang för att arbeta mot social hållbarhet. Det syns till exempel genom att de, i linje med Sveriges Arkitekters etiska riktlinjer (Sveriges Arkitekter 2017a), ibland försöker att få in hållbarhetsaspekten även när det inte uttryckligen tagits upp från beställarens håll.

Enligt Malpass är det utmärkande för kritisk design att sträva efter att arbeta samhällsförbättrande (2017, ss. 1-2) och mot ökat medborgardeltagande (2017, ss. 2, 4, 6) samt att inta ett kritiskt perspektiv och inte fastna i traditionella förhållningssätt, befintliga arbetsmetoder och normer utan istället hitta nya angreppssätt och metoder (2017, ss. 2, 6-7, 11). Att de intervjuade anser sig arbeta med frågor rörande social hållbarhet, och inte enbart efter mål kring ekonomisk vinning, tyder på att de i viss utsträckning arbetar med kritisk design (Malpass 2017, ss. 1-2, 17-18). Detta styrks bland annat av det kritiska perspektiv som en del av de intervjuade intar när de exempelvis ifrågasätter och anpassar tidigare beprövade metoder som checklistor. Att de testat nya metoder med målet att skapa, i vissa fall tillsammans med brukarna, inkluderande miljöer kan även det vara tecken på arbete med kritisk design. Placemakingaktiviteten, där brukare fick skissa på plats i verklig skala med pallar, är ett konkret exempel på det sistnämnda som lyfts av en av de intervjuade för att beskriva hur de försöker att utveckla och testa nya arbetsmetoder.

Även om det som ovan visat går att dra paralleller mellan kritisk design och de gestaltande landskapsarkitekternas arbete och förhållningssätt till sitt arbete kring att gestalta offentliga rum är det viktigt att betona att de ofta känner sig begränsade i arbetet med att utforma socialt hållbara miljöer, framför allt vad det gäller tid och pengar. I yrkesrollen ingår det i första hand att förhålla sig till budget och tidsplan och därmed blir de intervjuade ofta tvungna att rationalisera bort tidskrävande och kortsiktigt kostsamma arbetsmetoder. Begreppet *kritisk design/critical design* nämndes inte under intervjuerna.

Kunskapssökande

Både Krupinska (2016, s. 284), Sveriges Arkitekter (2017a) samt Nyström och Tonell (2012, ss. 321-322, 332) påpekar att kunskapsinhämtning är en viktig del av rollen som arkitekt respektive fysisk planerare då det påverkar hur pass ”goda” eller hållbara de fysiska miljöerna blir. Det är som sagt vår tolkning att det som i Sveriges Arkitekters etiska regler nämns som ”en god livsmiljö” och ”god arkitektur” inbegriper att den är socialt hållbar. Denna tolkning bygger på att ”god design” (Loo 2012, ss. 13-14) antas inbegripa tillgänglighet, användbarhet, trygghet och säkerhet (Loo 2012, ss. 13-14), faktorer som nämns i samband med social hållbarhet i de policydokument som refereras till i detta arbete (FN 2015, s. 2, Stockholms stad 2010, ss. 16-17). Krupinska (2016, s. 128) diskuterar arkitektrollen vidare genom att belysa att arkitektens arbete handlar om ”att sammanlänka alla delar och detaljer” för att producera ”en helhet”. Denna syn på arkitektens roll visar likheter med det som sägs av en av de intervjuade angående sin yrkesroll som gestaltande landskapsarkitekt, nämligen att det förutom olika former av kunskapsinhämtning krävs en förmåga att analysera och sälla bland informationen och att komma med kreativa lösningsförslag. Intervjuszvaren visar att underlag till projekt framför allt tas fram på initiativ av beställaren och att de underlagsskapande metoderna generellt utförs i planeringsfasen snarare än i gestaltningsskedet. I detta arbete är det bruket av snarare än skapandet av underlag som identifierats som verktyg som gestaltande landskapsarkitekter använder i sitt arbete för social hållbarhet.

Verktyg och gestaltningsprocess

I detta arbetes inledning konstateras att litteratur om verktyg för gestaltning kopplat till social hållbarhet saknas. Att fyra verktyg, som används för social hållbarhet av gestaltande landskapsarkitekter, identifieras i detta arbete betyder inte nödvändigtvis att verktyg specifikt för social hållbarhet finns. Beroende på vilket perspektiv som brukaren av verktygen anlägger kan dessa verktyg skapa såväl segregrande platser som inkluderande, otrygga som trygga, tillgängliga som otillgängliga. Alltså visar detta arbete snarare vilka verktyg som väljs då syftet är att skapa socialt hållbara platser. Minst en av de intervjuade är av uppfattningen att såväl verktyg som kunskap och goda exempel på landskapsarkitektur som främjar social hållbarhet finns. Detta blir tydligt genom det tidigare citerade uttalandet om ett önskat erfarenhetsutbyte inom branschen kring arbetsmetoder för social hållbarhet. Ett sätt att bedöma om de identifierade verktygen är verktyg för just social hållbarhet skulle kunna vara att utvärdera resultatet i gestaltningsarbeten där dessa verktyg använts med syfte på social hållbarhet för att se om detta uppnås. Ingen sådan bedömning har gjorts då syftet för detta arbete är att identifiera och diskutera verktyg, inte att värdera dessa.

Verktygen relaterat till designteori

Verktygen som identifierades i detta arbete ger en uppfattning om hur de intervjuade arbetar. Då designteori söker svaret på hur gestaltare går till väga för att lösa ett gestaltningsproblem (Krupinska 2016, s. 127) kan dessa relatera till varandra. Gestaltningsproblemet är här att skapa social hållbarhet. Metoden för detta, det vill säga hur gestaltande landskapsarkitekter går tillväga för att lösa just detta gestaltningsproblem, är därför högst relevant för detta arbetes frågeställning.

Arbetsmetoden som arkitekter och andra som arbetar med gestaltning använder sig av kallar Krupinska (2016, s. 137) ”att analysera genom att syntetisera”. Denna process innebär pendling mellan upprepade analyser och synteser (Krupinska 2016, s. 130). Verktøygen som identifierades i detta arbete används i ena eller båda av dessa två moment. I resultatavsnittet redovisas att de intervjuade använder underlag i form av att göra platsbesök och att tolka statistiska underlag från beställaren för att skaffa sig kännedom om platsen de gestaltar eller omgestaltar. Hur mycket tid som läggs på detta varierar (Krupinska 2016, ss. 139-140). Dialogbaserade underlag visar att resultatet inte bara ger underlag, det vill säga bidrar i analys, utan även presenterar olika lösningsförslag i form av önskemål från deltagarna. Detta relaterar även Krupinska (2016, s. 135) till syntes snarare än till analys.

Att sälla och att göra val anser de intervjuade, i likhet med Krupinska (2016, s. 275), vara avgörande i processen. Verktøyget *checklista* används i analysmoment genom att, som resultatavsnittet visar, påminna den gestaltande landskapsarkitekten om faktorer att förhålla sig till i projekt då dessa ofta är många. Hur checklistorna som beställaren tillhandahåller – sociotopkarta och grönytefaktor – är formulerade tas upp som ett problem av de intervjuade. De menar att dessa är ofullständiga och, i fallet grönytefaktor, utförliga när det kommer till sociala aspekter av platser. Att ständigt omformulera, inte bara lösningar på ett problem utan även problemet i sig, menar Krupinska (2016, ss. 137-139) är karaktäristiskt för arbetsmetoden att analysera genom att syntetisera. Prövning av frågeställningen leder till större förståelse för och omformulering av den (2016, ss. 137-139). Vidare menar författaren att detta är en styrka då det är svårt att initialt veta vilka av en stor mängd faktorer som är av betydelse (Krupinska 2016, s. 130). Att färdigformulerade checklistor ses som problematiska av de intervjuade stödjer detta resonemang.

Att leva sig in i olika perspektiv används som verktyg för att analysera genom att syntetisera då prövning sker utifrån olika kriterier (Krupinska 2016, s. 130). I verktøyget utgår dessa kriterier från olika målgrupper. I resultatavsnittet beskrivs hur detta leder till en omformulering av frågeställningen, som i exemplet där det som först skulle bli en lekplats för barn blev en lekplats riktad även till vuxna. Det kan även leda till en specifik gestaltning, som i exemplet med platsen som gavs olika sorters sittplatser.

Att skissa identifierar Krupinska (2016, s. 164) som ett verktyg i gestaltning och hänvisar till skissandet som både ett tankesätt såväl som arbetsätt. I resultatavsnittet presenteras att en av de intervjuade använder skiss för att formulera sina tankar. Detta kan likställas med att analysera genom att syntetisera då att skissa är ett sätt att utveckla sina tankar (Krupinska 2016, s. 169). Skissandet är i den intervjuades utsaga främst identifierat med momentet syntes, då tanken och skissen ses som separata ting, även om tänkandet tycks ske simultant med skissandet. Att analys och syntes sker samtidigt poängterar även Krupinska (2016, s. 137).

Skiss kan fungera som ett kommunikationsmedel. Som nämnt i resultatavsnittet beskriver en av de intervjuade skiss som ett sätt att kommunicera i projekt på hans arbetsplats. Detta är ett sätt att använda verktøyget på som även tas upp av Krupinska (2016, s. 165). I de placemakingaktiviteter som tas upp i resultatavsnittet beskrivs att fysiska aktiviteter hålls med brukare på platser som ska omgestaltas för att, bland annat, skapa dialog. Dessa aktiviteter kan ses som

skissande i fullskalig modell. Krupinska (2016, ss. 169-170) påpekar att skiss kan utföras i olika medium och att vilken metod för skiss som används är mindre viktigt.

Både det kritiska förhållningssättet till färdigformulerade checklistor samt viljan att involvera brukare i gestaltningsprocessen, till exempel genom placemakingaktiviteter, kan förstås som försök till att kontextualisera arbetsmetoderna som används så att hänsyn tas till den specifika platsen och de brukare som finns där. Att ta hänsyn till plats och brukare nämns av både de intervjuade samt Nyström och Tonell (2012, ss. 220-221) som en viktig faktor för att uppnå mål kopplade till social hållbarhet, såsom trivsel (ref), platstillhörighet (ref) och upplevd trygghet (FN 2015, s. 2; Stockholms stad 2010, s. 16).

Valet av verktyg

Som tidigare nämnt visar detta arbete vilka verktyg som de intervjupersonerna väljer då de arbetar med social hållbarhet i gestaltningsuppdrag av offentlig plats. Detta skulle kunna förklara varför skiss inte nämns mer än kort av två av de intervjuade – de ser inte skiss som mer användbart för att främja social hållbarhet än för att bearbeta andra faktorer. Utifrån Krupinskas (2016, s. 131) resonemang, kring gestaltarens svårigheter i att beskriva sin arbetsmetod, skulle utelämnande av skiss som metod också kunna bero på att det ses som ett så självklart verktyg i arbetet att vissa inte reflekterar över att de använder det. Detta skulle även kunna förklara varför intervjupersonen som berättar att hen använder skiss för att formulera sina tankar inte ger skiss status som arbetsmetod, detta trots att att analysera genom att syntetisera är en vedertagen arbetsmetod som arkitekter och andra som arbetar med gestaltning använder (Krupinska 2016, s. 137). En annan förklaring är att intervjupersonen inte är insatt i designteori då samma intervjuperson ifrågasätter om en arbetsmetod för arkitekter ens existerar. Det är vanligt att arkitekter inte anser sig ha någon speciell arbetsmetod (Krupinska 2016, s. 130).

Underlag förefaller, utifrån resultatet, vara det viktigaste verktyget för gestaltning för social hållbarhet. Detta märks i att verktyget väljs av samtliga intervjuade samt i deras starka association mellan begreppet social hållbarhet och dialogmoment.

Medborgarinflytande

Ett ökat medborgarinflytande genom olika medskapandeprocesser är en förutsättning i skapandet av socialt hållbara miljöer menar såväl Nyström och Tonell som flera av de intervjuade, eftersom socialt hållbara platser enligt dem bör utgå ifrån platsen och dem som rör sig där (Nyström & Tonell 2012, ss. 221-222). Olika typer av dialogmoment och medskapandeprocesser, menar de, är viktiga verktyg för att bättre förstå platsen och de som på olika vis nyttjar den (Nyström & Tonell 2012, ss. 221-222). Två av de intervjuade menar vidare att dessa metoder förutom att fungera kunskapsinsamlade även bidrar till att väcka engagemang hos brukare kring platser. Att engagemangsskapande är viktigt vid gestaltning framhävs även i samarbetet mellan Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket och Arkitektur- och designcentrum (Statens konstråd 2014, s. 17). Som tidigare nämnt påpekar Nyström och Tonell att bostadsforskare länge lyft ”människors möjligheter att påverka utformning och användning av stadens rum”

som en viktig aspekt av en socialt hållbar stadsutveckling (Jacobs 1961, Arnstberg 1996, Lilja 1996 se Nyström & Tonell 2012, s. 222). Utöver kunskapsinhämtning och en bättre förståelse kring allmänna intressen tar Nyström och Tonell upp att ett ökat medborgarinflytande kan bidra till ett ökad förtroende mellan medborgarna och kommunens representanter (Nyström & Tonell 2012, s. 322).

Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm förespråkar, i likhet med Nyström och Tonell samt de intervjuade, ett ökat medborgardeltagande. De menar att en socialt hållbar utveckling inbegriper att ”fler görs delaktiga i samhällsutvecklingen” (Stockholms stad 2015, s. 10). Även de samverkande parterna i det tidigare nämnda regeringsuppdraget verkar se fördelar med medborgardeltagande då uppdragets samverkansprojekt inbegrep samarbete mellan branschaktörer och brukare. En slutsats som dras utifrån uppdraget är att samverkan på kort sikt kostar tid och pengar men är på lång sikt lönsamt då det ökar förutsättningarna för att de offentliga miljöerna blir välgestaltade (Statens konstråd 2014, s. 17). Detta uppvisar likheter med Nyström och Tonells resonemang kring vikten av att investera i medborgardeltagande i planeringsprocesser för att skapa långsiktigt hållbara miljöer, trots att det initialt kan verka tidskrävande och kostsamt (Nyström & Tonell 2012, ss. 322, 332). En annan likhet mellan lärdomarna från regeringsuppdraget och Nyström och Tonells resonemang är att lyhörddhet och tydlig kommunikation är grundläggande för god samverkan (Nyström & Tonell 2012, s. 221; Statens konstråd 2014, s. 12).

Flera av de intervjuade uppger att både de själva och beställaren använder sig av flera olika metoder för att skapa dialog och medskapande. Exempel som redovisas i uppsatsens resultat är enkäter, gåsamaråd och placemakingaktiviteter. De intervjuade uppger att vanligast förekommande är dialogmetoder som sker under planeringsskedet på beställarinitiativ. Minst en av de intervjuade önskar mer möjligheter att arbeta närmare brukarna i medskapande projekt under gestaltningsskedet. Dialogmoment förefaller alltså vara vanligt förekommande i projekt för Stockholms stad, samtidigt menar flera att det är en metod som kan vidareutvecklas.

Trots att det som ovan visas finns många som förespråkar medborgarinflytande och mer samverkan med brukare problematiseras dessa metoder av såväl de intervjuade som i bakgrundslitteraturen. Nyström och Tonell (2012, s. 320) förespråkar ett ökat medborgarinflytande men hänvisar som sagt till Sherry Arnstein (1969, se Nyström & Tonell 2012, s. 320) som menar att det finns en risk att medborgarinflytandet fastnar i att vara symboliskt snarare än att leda till reellt inflytande för brukarna. De intervjuade nämner, som visat i resultatdelen, att det finns flera utmaningar med dialogbaserade underlag och att användningen av dessa inte i sig garanterar att platserna blir socialt hållbara. Några av de utmaningar som tas upp är svårigheten att nå ut till en bred och representativ brukargrupp och att en del av de önskemål som brukarna tar upp visar sig vara genomförbara. En av de intervjuade menar att det finns en risk att ett dialogmoment bara blir något att checka av för att kunna säga att sociala frågor har tagits hänsyn till. Här syns likheter med de teorier från Arnstein som Nyström och Tonell refererar till. Samma intervjuperson menar att det finns en risk att informationen som ett dialogmoment resulterar i, om den inte behandlas kritiskt av gestaltaren, blir till en önskelista med funktioner eller objekt att inkorporera på platsen. Att på detta vis ”stämpla ut” funktioner och objekt, menar intervjupersonen, gör att rumsliga kvaliteter och

upplevelsevärden nedprioriteras. Stockholms stad har som mål att offentliga platser i staden, förutom att de ska vara trygga och tillgängliga, även ska vara inspirerande för barn (Stockholms stad 2010, s. 16). Om rumsliga kvaliteter och upplevelsevärden nedprioriteras kan detta mål rimligtvis svårigen uppnås. Genom att inte ta hänsyn till mer svårkommunicerade värden som de rörande rumslighet, riskerar platsen att göras mindre populär trots att hänsyn tagits till brukarnas önskemål. En populär plats är enligt Boverket med flera en välgestaltad plats (Boverket 2015, Statens konstråd 2014, s.7).

Detta arbetes resultatavsnitt tar upp frågan om representativitet i dialogmoment. De intervjuade menar att de måste förhålla sig kritiskt till representationen i deltagarskaran då dialogmoment hålls. Krupinska påvisar att brukare som deltar i dialogmoment tenderar att ha ett mer kortsiktigt perspektiv i sin syn på plats än vad arkitekter har (Krupinska 2016, s. 135). Författaren menar att det därmed finns en risk att platser blir mindre långsiktigt hållbara ifall arkitekter i för hög utsträckning utgår från brukarnas önskemål. Även om det finns brister i dialogmoment som metod menar Krupinska (2016, s. 41) att det finns ett värde i använda sig av dialog som verktyg då det ökar arkitekters medvetenhet kring att det behövs mer fördjupning i brukarnas behov. Det framgår av intervjuvaren att det kan tänkas ingå i yrkesrollen att analysera svaren och genom gestaltning komma med lösningar. Samtidigt är det, som visas ovan, viktigt att inse att det kan finnas aspekter som är viktiga för människors uppskattning av en plats som inte kommer fram vid dialogmoment.

Det råder alltså samstämmighet mellan de intervjuade och samtliga ovannämnda författare kring att medborgardeltagande är önskvärt men att det inte fungerar som garanti för en socialt hållbar stadsutveckling.

Gestaltning för social hållbarhet - en etisk fråga?

Den definition som Loo ger till vad etik är sammanfaller med den första paragrafen i *Plan- och bygglagen* – att handla utifrån etik och *Plan- och bygglagen* innebär i bägge fall att söka uppnå vad som är gott, för fler än för individen, samtidigt som individens frihet begränsas i minsta möjliga mån (Loo 2012, s. 10; SFS 2010:900, 1 kap. 1 §). Att handla etiskt bör därför ge samma resultat som att handla utifrån denna lagparagraf. Som Loo (2012, s. 14) konstaterar är ett resultat av gestaltungsarbete som uppfyller en samling kriterier kring vad som kan betraktas som gott inte av nödvändighet ett resultat av etiskt arbete. Resultaten av de intervjuades arbete, som vi får anta följer svensk lagstiftning, är därför irrelevant för att bedöma ifall deras arbete innebär etisk design.

Etisk design är applicering av en filosofisk metod som syftar till att kunna avgöra vad som är rätt beslut och rätt handling (Becker 2012, s. 31). Att gestalta är att påverka människors livsmiljö – gestaltning är därför en moralisk handling (Loo 2012, ss. 10-11). Detta påstående grundar sig i att formen för våra livsmiljöer utgör förutsättningarna för varje individs liv och agerar medium för mellanmänniska relationer (Loo 2012, ss. 10-11, 16). Detta är en syn som delas av åtminstone en av de intervjuade landskapsarkitekterna, med tillägg att hens inflytande samtidigt är begränsat. Ytterligare ett argument till varför landskapsarkitekter som arbetar med gestaltning utför en moralisk handling ges av Loo. Loo (2012, ss. 13-14) menar att ett kriterium för vad som utgör en etisk handling är att den utförs av ett medvetet

etiskt subjekt. Författaren konstaterar vidare att en person som arbetar med gestaltning är ett etiskt subjekt på två nivåer, som människa och som yrkesutövare (Loo 2012, s. 11). I sin yrkesutövning har den som gestaltar de moraliska skyldigheter som kommer med sin disciplin (Loo 2012, s. 11). Vilket tanke- och handlingsutrymme som ryms inom ens yrkesutövande definieras av yrkesfältet menar såväl Loo (2012, s. 11) som de intervjuade. Att kunna göra val, och att våga välja, ser Krupinska (2016, s. 275) som centralt i all typ av gestaltungsarbete. Genom gestaltarens arbetsmetod, att analysera genom att syntetisera, fördjupar hen sin förståelse för det problem som hen har framför sig (Krupinska 2016, s. 164). Att arbeta med etisk design är att arbeta med målsättning att kunna ta rätt beslut (Becker 2012, s. 31). Vad som är än mer definierande för etisk design är att arbetet för detta rätta har sin grund i intellektuell förståelse av en välutänkt metod för att lösa problemet med vad som utgör rätt handling (Becker 2012, s. 31). De intervjuades arbetssätt, menar vi, är välutänkta. Vi grundar detta påstående i hur de intervjuade uttrycker sig kring sitt arbete samt på den utbildning och arbetslivserfarenhet som samtliga intervjuade besitter. För nyansering av detta påstående se diskussion ovan om svårigheter att prata om det egna arbetet.

Av ovanstående anledningar utgår vi från de intervjuades arbete med gestaltning som moraliskt handlande. Därför blir respondenternas arbetsmetoder, inklusive deras verktyg, relevanta att diskutera som etiska metoder, metoder för etisk design.

Som de intervjuade påpekar kan man inte göra alla som man gestaltar för nöjda utan prioriteringar måste göras. Hur de prioriteringarna ser ut är olika från fall till fall. Den hybridmetod som utgörs av kommunikativ etik och kasuistik som Becker (2012, s. 29) förespråkar för att lösa etiska problem används inte av de intervjuade. Det är kasuistik som inte används men som av en av de intervjuade efterfrågas i hens önskan om större erfarenhetsutbyte. Detta erfarenhetsutbyte önskar hen ska röra konkreta resultat samt hur gestaltungsprocessen ser ut och hur man kom fram till en lösning. Detta önskade erfarenhetsutbyte liknar Beckers (2012, ss. 29-30) beskrivning av kasuistik som en metod där en samling av fallstudier används för att ge vägledning i formulering av ett problem, i diskussion och i lösning av det. Den ”beprövade erfarenhet” som Sveriges Arkitekter (2017a) dikterar ska användas av sina medlemmar kan tolkas vara den egna yrkeserfarenheten, men då den nämns tillsammans med resultat av forskning, vilken i regel kan antas inte har utförts av den yrkesverksamma arkitekten i fråga, får denna erfarenhet tolkas som generella erfarenheter inom branschen. Detta utbyte anser alltså en utav respondenterna saknas.

Intervjusvaren visar tecken på att kommunikativ etik används i de intervjuades yrkesutövning. Frågan om vem eller vilka som får delta i formuleringen av ett gestaltungsproblem tas upp av samtliga intervjuade när de talar om dialogbaserade underlag. Denna fråga uttrycks främst i de svårigheter som de beskriver i att få bredd i representationen bland de som deltar i dialogmoment. Just formen för det kollektiva samtalet och vilka som deltar i det poängteras i kommunikativ etik (Becker 2012, s. 29). Respondenterna arbetar med denna problematik genom att bruka olika former av dialogmoment i samma projekt. Gåsamråd tycker flera av respondenterna är bra just därför att det ger större diversitet bland deltagarna än andra typer av dialogmoment som de brukar. Respondenterna söker alltså aktivt arbetssätt som ger bredd i vilka som får vara med och definiera problemställningen och diskussionen. Flera av de intervjuade säger sig också vilja delta i

dialogmoment som inte hålls av dem själva, utan av beställaren, för att bevaka frågeställningen. I kommunikativ etik ska moderatorn undvika att försöka övertyga eller påverka deltagarna och istället motivera deltagarna till diskussion (Becker 2012, s. 29). En av respondenterna beskriver sitt kontors placemakingaktivitet, en medskapandeprocess, som inte bara till för att skapa dialog utan även för att förankra projektet hos brukarna, det vill säga övertyga eller påverka deltagarna. Att söka övertyga eller att enbart informera beskriver Sherry Arnstein (1969, se Nyström & Tonell 2012, s. 320) som mindre reellt medborgardeltagande och som symbolhandlingar.

Sammanfattningsvis behandlas alltså gestaltning för social hållbarhet som en etisk fråga av de intervjuade och de brukar, eller önskar bruka i högre grad, de metoder för detta som rekommenderas av Becker (2012, ss. 29-30).

Metoddiskussion

Samtliga verktyg som identifierades genom metoden har stöd hos flera av de svarande; *underlag* nämns av samtliga intervjuade, tre nämner *checklista*, två *att leva sig in i olika perspektiv* och två nämner *skiss*. Att det finns stöd för samtliga verktyg hos fler än en av de intervjuade tyder på att viss mättnad uppnåddes. Att inga nya verktyg togs upp i de två sista intervjuerna stödjer påståendet ytterligare, eftersom Repstad (2007, s. 92) menar att ett tecken på att mättnad uppnåtts är att det upphör att komma ny information.

Förförståelsen för ämnet hade kunnat breddas genom att som förberedande arbete intervjua landskapsarkitekter som arbetar i andra roller än som konsulter, till exempel beställare eller forskare, eller personer ur andra yrkeskategorier med kompetens i ämnet. Det är tänkbart att andra typer av intervjumetoder, som att genomföra gruppintervju hade kunnat resultera i ett annat resultat och kanske mer fördjupning. Gruppintervju hade möjliggjort en diskussion deltagarna sinsemellan kring definition, förhållningssätt och verktyg. En sådan metod hade å andra sidan lett till en styrning av intervjusvaren, då deltagarna hade influerat varandra, vilket till viss del hade motverkat syftet med att ha öppna frågor.

En nackdel med öppna frågor som visade sig i intervjufasen var att det tog lång tid för flera av de intervjuade att komma in i ämnet, vilket ledde till att flera av verktygen kom fram relativt sent under intervjuerna. Hade de intervjuade fått frågorna i förväg hade intervjuerna kanske kunnat bli mer uttömmande. Det som då hade gått förlorat hade varit spontaniteten i svaren och intervjuerna hade kunnat komma att handla mer om deras arbetsplatsers policy i frågan än de intervjuades egna erfarenheter, definitioner och förhållningssätt kring social hållbarhet.

I resultatavsnittet nämns att vi upplever att de intervjuade hade svårt att själva formulera eller beskriva verktyg. Detta kan bero på, som Krupinska (2016, ss. 131, 134) skriver i *Att skapa det tänkta* att arkitekter ser sin arbetsmetod som så självklar att de oftast inte behöver reflektera över den och att det är svårt att ställa sig utanför sin egen kreativa process. Att utföra en egen analys av intervjuerna genom att transkribera, ”klippa upp” transkriberingen och strukturera efter teman visade sig därför vara avgörande för att kunna tolka intervjusvaren och svara på frågeställningen.

Antalet svarande i denna studie är lågt, vilket tillsammans med de avgränsningar som gjordes för arbetet innebär svårigheter att göra generaliseringar om hela

yrkesgruppen. Samtidigt är den samstämmighet som indikerar mättnad också indikativ för att resultatet av detta arbete är applicerbart på fler än de intervjuade.

Avslutande reflektioner

Det finns verktyg som gestaltande landskapsarkitekter använder sig av för att realisera mål rörande social hållbarhet. Det framgår att underlaget, och särskilt det dialogbaserade underlaget, ses som ett viktigt verktyg i arbete för att främja social hållbarhet vid gestaltning av offentliga rum. Därför kan det vara intressant att i vidare studier undersöka hur de dialogbaserade underlagen bör utformas och kontextualiseras för att ge de gestaltande landskapsarkitekterna så relevant information som möjligt. Att det finns mer att utveckla när det rör dialogmoment konstateras även av Boverket (2015).

Stockholms stad kopplar hur offentlig miljö är utformad till sina mål rörande social hållbarhet och tillskriver utformningen egenskaper som stärkande av socialt kapital, trygghetsskapande och integrationsfrämjande (Stockholms stad 2010, s. 16; Stockholms stad 2015, s. 59). Detta kan tolkas som att det arbete som gestaltande landskapsarkitekter utför ses som ett viktigt bidrag i Stockholms stad och att landskapsarkitekter som gestaltar offentlig miljö i Stockholms stad är delaktiga i att förverkliga kommunala planer gällande social hållbarhet. I resultatavsnittet framgår att de intervjuade har såväl intresse för frågan som drivkraft att arbeta för social hållbarhet. Trots de begränsningar som tas upp i detta arbete verkar det med stöd i påståendena ovan finnas goda förutsättningar för att kommunens mål ska kunna förverkligas.

Referenser

- Becker, L. (2012). Design, ethics and group myopia. I Felton, E., Zelenko, O & Vaughan, S. (red.) *Design and Ethics: Reflections on practice*. New York: Routledge, ss. 20-31.
- Boverket (2015). *Gestaltning av offentliga miljöer: lärdomar från 13 projekt*. <http://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/offentliga-miljoers-gestaltning/> [2017-05-22]
- Boverket (2017). *Jämställda offentliga miljöer: lärdomar från 24 projekt*. <http://boverket.se/sv/samhallsplanering/stadsutveckling/jamstallda-offentliga-miljoer--lardomar-fran-24-projekt/> [2017-06-05]
- FN (2015). *Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling*. Stockholm: Regeringskansliet. <http://fn.se/wp-content/uploads/2016/07/Att-f%C3%B6r%C3%A4ndra-v%C3%A5r-v%C3%A4rld-Agenda-2030-f%C3%B6r-h%C3%A5llbar-utveckling.pdf>
- Krupinska, J. (2016). *Att skapa det tänkta: En bok för arkitekturintresserade*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationalencyklopedins ordbok* (u.å.). Uppslagsord: Verktyg. <http://www.ne.se.ezproxy.its.uu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/verktyg> [2017-05-25]
- Nyström, J. & Tonell, T. (2012). *Planeringens grunder: En översikt*. 3. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Loo, S. (2012). Design-ing ethics: the good, the bad and the performative. I Felton, E., Zelenko, O & Vaughan, S. (red.) *Design and Ethics: Reflections on practice*. New York: Routledge, ss. 10-19.
- Repstad, P. (2007). *Närhet och distans: Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. 4. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- SFS 2010:900. *Plan- och bygglag*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Statens konstråd (2014). *Konsten att gestalta offentliga miljöer: Samverkan i tanke och handling*. Stockholm: Statens konstråd. http://www.statenskonstrad.se/wp-content/uploads/2013/12/konsten-att-gestalta-offentliga-miljoer_2013.pdf
- Stockholms stad (2010). *Promenadstaden: Översiktsplan för Stockholm*. Stockholm: Stockholm stad. http://vaxer.stockholm.se/globalassets/tema/oversiktsplanen/promenadstaden_oversiktsplan-for-stockholm.pdf
- Stockholms stad (2015). *Skillnadernas Stockholm*. Stockholm: Stockholm stad. <http://www.stockholm.se/PageFiles/1020704/Rapport%201%20Skillnadernas%20Stockholm,%20juni%202015.pdf>
- Sveriges Arkitekter (2017a). *Etiska regler*. <https://www.arkitekt.se/etiska-regler/> [2017-05-22]
- Sveriges Arkitekter (2017b). *Medlemsförmåner*. <https://www.arkitekt.se/medlem/medlemsformaner/> [2017-05-22]